

॥ श्रीमतेरामानुज

છેલ

અને

રાણી બુ

રસીલી વ

(લેખક—ડી. કે. કસબ)

છપાવી પ્રસિદ્ધ

શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ પુ

ભગવાનદાસ દે

ભાવ

આવૃત્તિ પહેલ

(અથ સ્વામિત્વના સર્વ

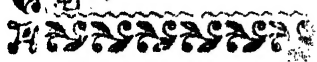
જૈન પ્રિન્ટીંગ

ભાવનગર—“વિદ્યા

શાહ પુસ્તકાલય

સંવત ૧૯૬૨

મુદ્રય

પુસ્તકનું નામ છેલ જરૂર આ

જુઓ

સાથે

કે

વિષય

॥ श्रीमतेरामानुजायनमः ॥

છેલ જરાર

અને

રાણી ખુમનાની,

રસીલી વાર્તા.

(લેખક—કસબાતી દાદુ કાસમ—ભાવનગર.)

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ પુસ્તકાલયનામાલિક.

ભગવાનદાસ દેવસીભાઈ ઠક્કર.

ભાવનગર.

—

આવૃત્તિ પહેલી—પ્રત ૧૦૦૦

(પ્રથમ સ્વામિત્વના સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

જૈન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ—અમદાવાદ.

અને

ભાવનગર—ધી “વિદ્યા વિજય” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

શાહ પુરૂષોત્તમ ગીગાભાઈએ છાપી.

સંવત ૧૯૬૨.

સન ૧૯૦૬.

મુલ ચાર આના.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ડ્રોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૭૫૬

આ બુક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ પ્રમાણે રજ-
પ્ટર કરાવી સરકારમાં નોંધાવી પ્રસિધ્ધ કર્તાએ
સર્વે હક સ્વાધીન રાખ્યા છે માટે પરવાનગી
શીવાય કોઈ છાપશે કે છપાવશે તો
ગુનેહગાર છે.

પ્રસ્તાવના.

છેલ જરાર અને રાણી યુમનાની વાર્તા જ્યાં જોઈએ
ત્યાં મશહુર છે. જેના દોઢીયા દુહા ચોરે ચોટે શોખીન જુવા-
નીઓ, અને જંગલમાં રાફડે ચડી ગોવાળીઓ આરડી
રચા છે. ડેલી ડાયરામાં ચારણ બાટો અને ખીજ વાર્તાના
કહેનારા આ (છેલ જરાર અને રાણી યુમનાની વાર્તા લગાવી
રચા છે, તેથી ઇતિહાસીક કહી શકાય તોપણ પુસ્તક રૂપે
આજ દીન સૂધી પ્રસિદ્ધીમાં આવી નથી; એ ખોટ પુરી
પાડવા સાર, જુની વાતો તથા કવીતાઓ છપાવી બહાર પા-
ડવાના શોખીન; શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ પુસ્તકાલયના માલિક ઠક્કર
ભગવાનદાસ દેવસીબાઈ નીગાળાવાળાએ ડત્કંઠા જણાવી;
એથી મેં આ ચાલતી દંતકથા મારી અલ્પ મતિ પ્રમાણે
જે મળી આવી તેમાં સુધારો વધારો યોગ્ય લાગ્યા પ્રમાણે કરી
તેના દોઢીયા દુહા, જેમના તેમ ગોઠવ્યા છે. આ વાર્તાની પુ-
રતી માહિતી મળી નથી. આજ દીન સૂધી જે વાર્તાના કહે-
નારા મળ્યાછે, તે રાણી યુમનાને દીલ્લીના બાદશાહની શાહ-
બદી કહે છે, એ વાત શંકા ભરેલી જણાય છે; કેમકે બાદ-
શાહોની શાહબદીઓના નામ કયુરા કે યુમના હોય નહીં
તેમજ છેલજરાર, ઠેપો, મૃગતમાસી, મરીયમબાઈ, કુંવર-
બાઈ એવાનામ પણ રજપુતોમાં હોતા નથી, તોપણ પ્રવીણ
સાગર જેવા પ્રખ્યાત ગ્રંથમાં આ જોડાની પ્રેમ પ્રશંસા વર્ણ-
વેલી છે. અને આવા નામ બક્ષોચ, સંધી, મીસાણા, ભાવર,
ભાડેલા, વાઘેર અને મોલે સલામ ગરાશીઓમાં મળી આ-
વેછે; અને તેઓ માના હજુ પણ કેટલાક કંઈક જગોએ જહાં-

જીરદાર છે. એટલે અનુમાન લઇ જવાય છે કે આ વાર્તાના નાયક નાયકા, એવી જ્ઞાતીમાના હોવા જોઇએ.

આ ઉપરના અનુમાનથી વીશેષ હકીકત હું મેળવી શક્યો નથી; તેથી જુના લેખ શોધકો અને ચારણમાટો તથા બીજા વાર્તા કેળાઓ પાસેથી ખરી હકીકત કોઇ સદ્ગૃહસ્થ અથવા અજ્ઞા સકો મેળવી મોકલશે તો તેઓનો ઉપકાર માની આવતી આવૃત્તીમાં તે પ્રસિદ્ધ કરીશ. માટે તેવી મદદ આપવા ઉત્કંઠા ધરાવશો.

તા. ૪-૧-૧૯૦૬—ભાવનગર } લી. આયોજિક અધિકર્તા
અંબાજીના વડ નણક, } ડી. કે. બારબર.

છેલ જરાર

અને

રાણી પુમનાની

વાર્તા.

દોહરો.

જગ કર્તા જાણે સહુ, જે દીનતાએ દિન ભય;
ચીંતા કર્યે શું વળે, દાદુ દેહ સુકાય.

વસંતતિલકા છંદ.

ફખી દુરે ચળકતું, જળા ઝાંઝવાનું;
પાણી પીવા મૃગ ગયું, ઝટ તે ઝરાવું;
પાસે જતાં જળ શીટયું ન મટયું પીપાસી;
ઉદ્વેગ પામી મનવું, નહીં થાવું ઉદાસી.
દાળી સદા હૃદયના, વળી દોષ જે જે,
રાણી વીકાર તરેણે, તણા ગણે જે;
નીર્માણ જગનાથ, થકી થયુ તે,
ભોગો ન પ્રશ્ન કરશે, વિધી શું કર્યું તે.

દોહરો.

બડે બડે કો દુઃખ હે, છોટસે દુઃખ દૂર;
તારે સખ ન્યારે રહે, ગ્રહે ચંદ્ર ઓર સૂર.

“ કર્મ કર્મોએ જોતું નથી ” આપણી નવલ કથાના નાયક છેલ જરારની રાજધાની શહેર મધુમાપુરીપર પ્રબળ દળ લઈ, શત્રુ ચડી આવેલ તેને રણભૂમીવીંચે ખરો ક્ષત્રીવદ બતાવી, છેલ જરારના પીતાશ્રીએ સ્વર્ગ-વાસ કર્યો, અને શત્રુએ રાજ્ય ખાલસા કર્યું.

ઠેત.

ખાકકા પુતલા બના, એ ખાકકી તસવીર હે,
ખાકમે મીલ જાના હે બંદા, ખાક દાવનગીરહે.

આ વી રીતે અતિ દુઃખદ અવસ્થામાં આવી પડેલ; અનાથ વિધવા રાણી કુંવરખાઇ છેલજરાર, ઠેખો, અને યેન મરીયમ એવી રીતે યે પુત્ર અને એક પુત્રી લેઇ, પોતાના ભાઇ મૃગ-તમાસી જે કેરાકોટનો રાજા હતો, તેની પાસે જવા નીસરી, દોહરા.

જે મારગે કેશરી જતાં, રજ લાગી તરણાં;
તે ખડ હિલા સુકશે, કદિ નહીં ચરે હરણાં.
શ્રીમંત સીંધ સીધાવતાં, યેસે યેડીકાં ઊડ;
કચ્છના રણમાં કોણ રહે, કપુત કરમ ફુડ.

મૃગતમાસીને, યેન કુંવરબાઈ છોકરાં સહિત
કેરાકોટ તરફ આવવાના સમાચાર મળવાથી; તે-
ઓને રાજમંડળ સહિત સીમાડે જઈ મળ્યો. અને
ધીરજ આપતાં યેનને કહ્યું કે—

“ યેન અહીં સુખેથી રહો. કોઈ જાતનો શંકાય
કરશે નહીં. કદી હાલ દુશ્મન પ્રાપ્ત્ય છે તો શું ?
દોહરો.

ભીંદા ભાદુ માસક, ખડકો કહે હું દૂર;
ખડ બીનતી કરકે કહે, કર આશ્વિન તલકસબુર;
ખીપલમાન ખરનતાં, હસતી કુંપલીયાં;
અમ વીતિ તમ વીતશે, ધીરે બાપડીયા.

મૃગતમાસીએ એમ અનેક રીતિએ યેન ભા-
ણેને ધીરજ દઈ, ખાસ મહેલ કાઠી આપ્યો;
અને દાસ દાસીઓને તાકીદી આપી; કહ્યું કે—
“ યેન ભાણેનેનું કોઈ રીતે દિલ દુખાવા પામે
નહીં; એવી પુરતી કાળજી રાખજો. ”

આવી રીતે મામા તરફની આગતા સ્વાગતા;
અને દિલાસો; મળ્યાં છતાં ભાણેનેના મન પોતા-
ના હાજ્ય લાલશાથી શાંત થયાં નહીં—

દોહરો.

કંથડો કુંજર ચડ્યો, કનક કડા દો હથ,
માગ્યા મુક્તા પ્રળ મળે, પણ ભીંખને માથે લાઠ.

એવા વીચારમાં પોતાના કુંવર હોય, એમ
હૃદયેશાં ધારતી, માતા કુંવરબાઈ લગ્યા કરતીકે—

સોરઠો.

કરી રાજ તાજ તારાજ; અંજ કયાં અણોસરા;
ધન ગતિ ગરીબ નિવાજ, મોસાળે વરતે મેઘાંતનો;

દોહરો.

હીન ગણતાં ખાસ ગયા, વરસે આતરીયાં;
મુરત ભૂલી સાયબા, હુતો નામે વીસરીયાં.

“ કાળની ગતિ અજબ છે, ” જેમ જેમ પોતાના મામાના રાજ્ય સુખભોગમાં આનંદ પડતો ગયો, તેમ તેમ પાછળના દુઃખ વીસારે પડ્યા; અને છેલ્લજાર બાગ બગલે બગીચોમાં ફરવા લાગ્યો. કોઈ વખતે રાજસભામાં જઈ રાજરીતિમાં માફિતગાર થતો; આજરોજ દેવકન્યાથી દીપાયમાન નખલવની નાયકા રૂહેઅફજહાં મૃગ તમાસીનું નામ સાંભળી કેરાકોટ આવેલી. તેનું નામ ગાણું સાંભળવા મૃગતમાસીએ પોતાનો ખાસ હાયરો બોલાવ્યો હતો. તેમાં ભાઈ ઠપ્પો અને છેલ્લજાર પશુ હાજર હતા. નાયકા ધુધરા ધમકાવતી, પગ ઠમકાવા લાગી, સંગિતના સાહિત્ય જઈ પદાર્થ છતાં જગતમાં ભુલેલા જનને સમજાવા લાગ્યા, તબલાં ઉપર થાપ મારતા, ‘ નરકેજા ’ ‘ નરકે જા ’ એવો શબ્દ નીકળે છે, એટલે સારંગીને ચીંતા થઈ, તથી તે બોલી કોણ ! કોણ ! કોણ ! તેના જવાબમાં રૂહે અફજહાંએ કળાચારુર્યે, બેડેલા હાયરા તરફ હાથના લટકાથી અદા કરતાં ધાટો તાણ્યો. “ આ-આ-આ ” તોપણ નાય રાગના શોખીન, આ

સંજ્ઞાથી નહીં સમજતાં મુરખ મનવાળા મોહમાં પડી જરજીબન અને ઈજતની ખુવારી કરે છે જેમકે “રામ કોઇનો મીત્ર નહીં, જોગી કોઇનો બંધુ નહીં ભડવો કોઇનો સાજો નહીં, વેસ્ત્યા કોઇની આરત નહીં. ”

દોહરો.

અંચલ નેન છીનાલકે સખસે રખે પ્રીત;
એક છોડ છતીસ કરે, સો કૃતીયનકી રીત.
કૃતીયન હે શો દામસે, દામ દેખ લલચાય;
જસકો દામ હરામકો, શો કૃતીયન ધર જાય.

પણ આ સભા માહેલા કેટલાક ગુણી જનોને વીચાર થતાં, મનોવૃત્તિ સનમાર્ગે ચડાવવા ચાહે છે; એટલામાં તો કોકિલ કંઠથી સુર નીકળ્યો તે નીકળ્યોજ—ને પાછી વૃત્તિ ફરી.

ગાયન.

પીયા ઝિઠ જગારે અંધેરી ડર લાગે.   રક.
અંધેરી ડર લાગેરે, એકલી ડર લાગે.   પીયા
આંખાંકી હાલે કોયલીયાં બોલે,
જનમું બોલે પીયા મોરારે, એકલી ડર લાગેપી.

તેમથા તકથાની સાથે અશીષના શોકામ થી જાગી જતાં ડાયરાનાં જનો વાહ ? વાહ ? એના તાલ હૃદય રહ્યા છે; એટલામાં ચંદનવાડીનો બાગવાન “ફરીયાદ ફરીયાદ ” એમ ખુમારા કરતો આવ્યો. સચી જેમ દીવાને પવન લાગવાથી હોલવાઇ જાય તેમ નાચ ગાણું તાલસુર બંધ થયા. મહારાજ મૂરખ

તમાસી બોલ્યા કે “ રામી શાની ફરીયાદ છે ” એ-
ટલે બાગવાને હાથ ભેડી અરજ કરી.

દોઢીયો.

સોનાં શીંગી રૂપા ખરીએરે ખરીએ
એની કોટમ્મં ધુધરમાળ—લો.

ફૂડા મૃગો દુર દેશનોરે દેશનો;
કરે નીત વાડીમાં રંજડ—લો.

આજ પુર્યોછે જાંપો દધનેરે દધને;

માળીને મૃગતમાસીએ કહ્યું કે એ મૃગ જંગલી
નહી પરંતુ તેની માલેકી ધરાવનાર હશે અરે. પણ

દોઢીઓ.

ગમાર પાળક તેનો ગામડુરે ગામડું;

હશે માયા મહી મસ્તાન—લો.

બાંધયો ખવરાવે નહીં બાજરોરે બાજરો;

કાંતો હરાયો એ છે હેવાન—લો;

આજ અંતરે એનો આણુવોરે આણુવો.

માટે ડાયરા મલો ઉઠો. એ મૃગનો આજે એવી

શરતે શીકાર કરવો કે જેની તરફ મૃગ નીકળે એ

તેને મારી લાવે અગર મૃગને માર્યા વીના પાછા

ફેરશે તો હું તેનું જીવતાં સુધી મુખ ભેંઈશ નહીં.

મૃગતમાસીનો હુકમ થત્યં ગુરખાં, જમાલખાં,

મીયા પેપણે, તેનો પુત્ર રેફણેડે બોંખારી બડાઈ

અરવા લાગ્યા.

જમાલખાં બોલ્યા કે “ મેરે બાવાને શેર કે સું
મેસે સસલા છુડવાયા થા ઊસકા બેટામે મૃગ મા-
રકે આઊગા બાવેકા નામ બડાઉગા. ”

જાકુબખીયાએ કહ્યું જમાલખાં મેરા ધરખ
નહી જાનતે હેા સુનો દા બાધ દા બાધનીયાં દાતો
કાલે ફીપું સાંકડી શેરી કડબકા ભારા જાકુબખીયા
નામ હમારા ” હમને ખુદખેખુદ ઉદરડી મારિશી
હિસ વખત હમેરી સાસને આકે પુછાકે વારીજાં
મે એ હેમર હાથી કીસને ગુડાલા. ઊસ વખત
મેને સાફ કે દીયા કે’ મારા તો ખુદા ચોર ખુદા
કે રસુલને લેકીન મુમાણી જસ તો તુમારે જમા-
ઈફું ચડાહે ઊસો રોજસે હમ તીસમારખાં કી-
લાતે હે.

આ બડકમદાર મંડળમાં એક વીરોજ કાઠી
મસકરેા હતો તે જાકુબખીયાને કહેવા લાગ્યા કે-“
તમારી બહાદુરીની કાવ્ય હમે હજી પણ હુતાસ-
ણીમાં બોલીએ છીએ તે સાંભળો ”

રામમાળા.

ઉંદરડે ઉતપાતઠી માંડી, ખાધી બળાની જર,
મીયાંભી આવ્યા મલપતાતે, સરડ ખેંચી તરવાર,
સરડ ખેંચી તરવારતેસરડી, મીયાંને ગારમાં લઈ
ગયા ઢરડી,

પછે મુવા મીયાંને બીબડી રાંડી ઉંદરડે—ખાધી.

એવી રીતે અરસ પરસ પ્રડાકા મારતા ચંદન-
વાઠી નજીક પહોંચ્યા આ વાડી ખાસ મૃગતમાસી

એ રાજકાજથી પરવારી આનંદ લેવા ખાતર બનાવી હતી કે જેની ફરતું માનસરોવરને લુલાવે તેવું આરસ પથરથી પાળ અને આરા બંધાવેલું લખાવ હતું જેમાં રાજહંશ, સારસ, બગલાં, બદકાં, જલકુકડીઓ ઉપરાંત સોનેરી, રૂપેરી અને સાલ સોનાની નથોવાળા માછલાં ફડાકાં દઇ રહ્યા હતાં જળકીડાને મારે અંદર હોડીઓ પણ ફફટી હતી જેમ સોનાની અંગુડીમાં નીલમ શોભે છે તેમ આ તળાવવચ્ચે ફૂદરતી ફેખાવથી બગીચો શોભી રહ્યો હતો.

કવિત.

બુદ્ધ બેલી બિલાયતી કી બહારકયા દાદુબનીઃ
ઝોરહે અંજીર અનાર દ્રાક્ષ બેલ ડાલી.

ગુલ હજાર દાઉદી મોગરા કરૈન રેનઃ
અંબેલી ગુલાબ કેલ કેતકી મતવાળી.

ક્યારે ક્યારે હોજ નહૈર નિકટ મહેલઃ
બુલબુલ પોપટ મેના કર રહે કીલકારી.

ગાહીલ મહારાજ સાવસિંહજી સાવેજા નાથઃ
રહેનકી નીલમબાગ ખીલરહી હરીઆલી.

આ બગીચાને જવા આવવાનો એકજ રસ્તો તે રોકી મૃગ તમાસીના હજુડીઓ તે જણ, તોખાર, અબલખ. શીંગાળ, અરબી અને કચ્છી બોડા ઉપર ચડી ઉભા છે તેને મૃગ તમાસી પડકારી કહેવા લાગ્યો કે “ જે આજની સરત હાર્યો તે છંદગી હાર્યો સમજવો. ” એટલે બંધાણી

બાલી ઉઠ્યા- “ બાપા બોલો છો શું ? ” શી-
કારે ચડવું સાંભળીને તો બોલેને ઘોળે રેડીયો
કસુબો ચડાવ્યો છે. એ તજરાંને તમે શું સમજ્યા.

કવીત:

“ મંજરી પીવે તો શિવાનહુકે પ્રાણ લેવે; ”

“ બકરી જો પીવે તો મારે બનરાજકું.

“ મુરખ જો પીવે તો અનાજુકી ચોટકરે; ”

“ ગદ્દા જો પીવે તો મારે ગજરાજકો.

“ ચતુર જો પીવે તો મુઢરીસે સેજ રમે

“ મુઢરજો પીવે તો ઉડાંદે કાજકો; ”

“ કહે કવી સીવસંગ અમલકો એસોરંગ; ”

“ ચીડીયાં જો પીવે તો ઉડમારે બાજકો.

“ હાજ એ તજરો તનમાં છે ત્યાં લગી વન

માં ધીગાણુંને ધમસાર, ઇશ્વરની આજ બીચાર

કાળીઆર તે કેટલેક જવાનું ” એવી રીતે હાકા-

રા પડકાર કરી રહ્યા છે ત્યાં વાડીમાંથી માળીએ

મૃગને હાંકલ કરી એટલે મૃગ જેમ કમાનમાંથી

તીર છુટે તેમ “ ઝમ ઝમ ” કરતું મૃગ તમાસી

અને છેલજરાના ઘોડા વચ્ચે થઇ નીસરી ગયું

એટલે છેલજરા અને મૃગ તમાસીએ પણ મૃગની

પાછળ ઘોડા દોડાવી મુક્યાં અને તેની પાછળ બં-

ધાણીઓએ પણ ઘોડા “ તબડક ” ફરડ ફરડ કર-

તાં દોડાવ્યાં મૃગ તમાસી અને છેલ જરાના

ઘોડા વચ્ચે અટવાતું મૃગ તીરવેગે લક્ષાવેગે

કટારવેગે આવતું અને પાછું છટકી જતું જોરજોર

બપોરી વેળા મહા જંગલમાં જઇ ચડવું આ વ-

ખતે મૃગ તમાસીના અંગમાંથી અમલે વિદાય-
ગીરી લીધી હા. હા. હા. કરી બગાસું આવ્યું
અંગ નિસ્તેજ થયું.

દોહરો.

અફીણીયાંના અંગના, નજરે નિરખો હાલ;
એ ઉપરથી જાણવું, અફીણમાં શો માલ.

મૃગ તમાસી કહેવા લાગ્યો કે- “ ભાણેજ
ભાણેજ આપણે તો અદેય દારકા અફીણ વીના
એક ડગલુંએ ભરાય એમ નથી મરીને માળવો
લેવાશે નહીં. મૃગ તો કાલે માર છું એમ કહી
ઘોડા ઉપરથી ઉતરી જાસીઓ પાથરી મત્ર ત-
માસી પલોઠી વાળી બેઠા પોટલીઆમાં પાણી
હતું એટલે ખડીઆમાંથી ખરલ કાઢી.

સોરડો.

સોફીડાની નાર, નીત ઉઠી ઝગડા કરે;
તું તારાને વાર, મારે તો પીધે સરે.

આ જોઇ છેલજર,ર બોલ્યો કે- “ મામા મા
મા આપણે ડાયરાથી સરત કરી છે તે સરત હા
રશું તો જગતમાં મરવા જેવું થશે ” કહ્યું છે કે
કેવત

“ ભાદરવે ભેંસ પુછલે નહીં; ને પુછલે તો મરે”
મરદ વેણ આચરે નહીં, ને આચરે તો પળે.

તેથી મૃગ તમાસીએ કહ્યું “ ભાણેજ આપ-
ણાથી કાંઈ બને તેમ નથી. ભાઈ તું શો ફીડા
અમલમાં શું સમજે

દોહરો.

અમલ ઉન માયદા, સેણું હુદા સેણું;
તેને ધડી જો વીસરાં, શીકાં લાગે નેણું.

આવા મામાના વચન સાંભળી છેલજરાની
ધમેલ ત્રાંમા જેવી આંખો થઈ ગઈ પણ શું કરે,
સાખી

વૃથા પરસ્યામાનું સુખ, વૃથા વિત પરધરનું,
વૃથા પુસ્તકે રહેલી વિદ્યા, વૃથા જીવિત નીચ નરનું
છે જન્મ બધો વૃથા; જેને શીરે પરાધીનતા

“ સમો વરતે તે સાવધાન ” સમાને અનુસ-
રવું મુઠી દઈ છેલજરાં મૃગ તમાસીને કહ્યું જે
“ મામા ભલેથી અહીં આ આપ સુખે ખિરાજો
મારે તો મૃગને માર્યા વિના મોસાળ પક્ષનું પાણી
હરામ છે ” એવું કહી ઘોડાને હાંકી મુકયો.

દોહરો.

ભોંભીની ઘોડાં ભલાં ડાખા ઉપડીયાં;

કાં મૃગાનેણી માંણવા કાં વેરી વીખેરવા.

ઘોડો ગળ ઉપરાંત દોડતો હતો પણ “ મુ-
તરવાને ખેતરવા ” એ કહેવત મુજબ ગાઉ દોઢગાજ
છેલજરા અને મૃગને છેડાવું હતું ધરતી સપાટને
હીધે મૃગ નજરથી દુર નહોતું એટલે છેલજરાં
ઘોડાને ચાખક મારી કહ્યું-

દોઢીયો

કાજો ઘોડો તુંજો ટારડારે ટારડો;

તેતો લજવી તેજણ કેરી કુખલો;

પેલી તલપેરે મૃગા મારતેરે માર તે;
મારા મામા કેરી સનમુખ-લો.

પાછળ રાખ્યો તે પશુ પામેરેરે પામરે.

“ ખુદા પલમે ચાયસો કરે ” એની કુદરતની

વચમાં પડનાર પુરૂષ સ્વધર્મ છાટ સજવા દીન
દયાળ દીનાનાથ જગકર્તા એ આ વખતે દેવ
મુની ઘોડાને વાચા દીધી એટલે તે છલજરાને
કુહવા લાગ્યો.

દોઢીયો.

તાણી બાંધેરે જરવા તંગડારે તંગડા;

અનેજરા ઢીલી મેલોને લગામ લો.

પહેલી તલપેરે મૃગલો મારજેરે મારજે;

લેજો મોજે મામાથી ઇનામ લો.

હીમત રાખોને જરવા રૂદીએરે રૂદીએ.

છલજરાને નીચે ઉતરી તંગ ખરકાણી પ્રી
રાગવાળી મૃગે જંગલનીરાહ છોડી શહેર ઉડણ
ગઢ તરફ દોડવા લાગ્યું આથી જરાને વિચાર્યું કે
આ મૃગનો માલીક આ શહેરમાં હોવો જોઈએ.
જોત જોતામાં મૃગ અને છલરાજને ગામના પા
કરમાં ભેટા થયો.

દોહરો.

હરણ ખરીદા ઉગલાં, ધરતી કોડ પચાશ;
હીજ્યા ભાજ્યા ના મીઠે, જ્યાં પાસા ત્યાં પાગ.

સૌરઠો.

દોલત સંગવાળી, બેડી હાથ બંદુક;

એક ધાએ અચુક, રાખ્યો કેશરી રાવતા.
 છેલજરાના હાથથી બ્રીજલોટ છુટી મૃગનો બેડો
 પાર ઉડણુગઢમાં માઝનનું જોર હોવાથી બંદુક
 નો અવાજ સાંભલી ગામેડુ ઘોસલ, મુસલ, સાંગ
 સાબેલુ, લઘ માર માર કરતું રાજ પ્રાગમલ સહીત
 ગામના પાદરમાં ગાડરીયા પ્રવાસ માફક આવી
 પુગા જીવે છે તો રાજ પ્રાગમલની કુંવરી બુમ-
 નાનો પાળેલો મૃગ મરેલો પડ્યો છે તેની પાસે
 પાંચે હથીયાર બંધ અલબેલો જીવાન ઘોડે સ્વાર
 થઈ ઉભો છે.

હડુલો

કુકડ બચ્યાં લાખ, લાખે બીચારાં

સીંહ બચ્યું એક, એકે હજારાં

આવેલા ગામેડુ છેલજરાને ભેટભેટા ન થતાં
 છટા ઉભા રહી હોકારા, પડકારા, ખોખારા કરવા
 લાગ્યા. છેલજરા આથી ડરે તેવો નહોતો તેથી
 કહેવા લાગ્યો કે “ જેને સ્ત્રીઓને રંડાવવા વિચાર
 હોય અને મર્યાબાદ છોકરાંઓની પરવસી કરે
 તેવો સરદાર હોય. તેઓ સનમુખ આવો નહીં
 તો જાનની સમાન લઘ ધરે જઘ બેસો આથી રાજ
 પ્રાગમલના માણસોને ક્રોધ ચડ્યો અને છેલજરાને
 કહ્યું કે-

દોઢીયો.

‘ મોહર ફુટતો રૂપે માધવોરે માધવો;
 ઝાઝુ રાખે જીવાનીનું જોર,-લો.
 મૃગ માર્યોરે જીમના બાધનોરે બાધનો;
 છો તું અમારા રાજનો ચોર-લો.
 છોટી ઉમર છોરો ચખાબલોરે બાબલો.

‘ છેલ જરાર કોઢથી લીધો જાય એવો નહોતો
 એટલે જવાબ વાળ્યો કે “ તે મૃગ રાજ રૈયત
 કે વનવાસી વિશંભરનો હોય તો મને શું, મારી
 વાડીમાં ભજવાડ કરવાથી તેને માર્યો છે તમે
 સઘળા મારા ઉપર હુમલો કરવા ચાહો છો તે પ
 હેલાં (ખતાવીને) આંબલીના થડ ઉપર ધ્યાન
 કરો ” (એમ કહી છેલજરારે કામડીમાં તીર
 ચડાવી આંબલીના થડમાં માર્યું તે તીર થડમાં
 પેસી ગયું અને માત્ર ત્રણતસુ બહાર રહ્યું,) કે જે
 એ તીર બહાર કાઢી લાવે તેની પાસે મારા સર્વ
 હથોંધાર છોડી દઇશ નહીં તો આ મૃગ મારા
 કેરા કોટના કુતરા પાસે વીખાવીશ.

ઉડણુગઢના જીવાનીઆ બે પાલીના બારાન
 મુઠું તા ધઈ કહેવા લાગ્યા કે એનો શું ભાર છે ?
 એમ કહી હોશ અને હીમત ભેર એક પછી એક
 નીરખવા લાગ્યા આખર કોઢથી તીર નીકળ્યું નહીં
 ત્યારે ઇશ્વરે અકલ વહેચેલ એ વખતે ચારણી લેઇને
 અકલ લેવા દોડેલ એ માનો એક સક્ષ બોલ્યો
 તીરના ઠેખા સાથે ઘોડાગાંઠ દઈ બાંધી એકી સાથે

ખેંચીએ તો નહી નીકળે ને ક્યાં જશે ? કારણ
સામંટા હાથ રળીયામણા સામંટા મો અદીઠ
આ ચુકતી સર્વને પસંદ પડવાથી તેમ કર્યું પણ
વાળદલાધની વાવડી ચસકયા માફક થયું તીર
નીસર્યું નહીં. ગાંઠ સરીજવાથી એકી સાથે બ-
ધા ગળડી પડયા.

સોરઠો.

કાલ ગઇતી કાણ, કળશીયો કુટી આવી;
આજ હસવું ને હાણ, સર નાચું સીંદરા.

સામાવાળાઓને ત્યાંથી ખેસવી છેલજરાંરે કહ્યું
કે તમારાથી નહી નોસરે એમ કહી ઘોડાને કાવે
નાખી જેમ માખણમાંથી મવાળો ખેચે તેમ આં-
બલીના થડમાંથી તીર ખેંચી લીધું આ જોઇ ઉડ-
ણગદના જીવાનીવા છક થઇ ગયા.

દોહરો.

કોક ઘોડા કોક પરખડા, કોક ચંગેરી નાર;
સરજનહારે સરજ્યાં, ત્રણ રત્ન સંસાર.

“ ધરડાતો ગાડાવાળે ” એ કહેવત મુજબ
આ ગામેકુ સમુદાયમાં જેના મોઢામા દાત કે દાઢવું
નામનીશાન હતું નહીં અને કેસ ઘોળાં બગ-
લાંની પાંખ જેવા માલુમ પડતા હતા એવા સો
વરસની વયના લાગતા વૃદ્ધ બખડબજ જનમ
ડળને કહેવા લાગ્યો કે “ રાજ પ્રાગમલ મારા
કહ્યા પ્રમાણે કરે તો એ જીવાને હું સમજાવું ”
આ વાત એક બીજાથી ચરચાતી રાજ પ્રાગમ-

લને કાને આવી એટલે એ બુદ્ધાને પોતાની હજી-
રમાં બોલાવ્યો ને તેની મરણ પ્રમાણે વરતવા
રાજ પ્રાગમલે સતા આપી એટલે એ વૃદ્ધ છેલ-
જશર પાસે જઈ ધીરે ધીરે કહેવા લાગ્યો કે “ એ
વિદેશી જીવાન માતા ઘઢપણ સામું જોઈને મારી
વાત સાંભળીશ ? ગામ હોય ત્યાં ઢઢવાડા હોય
અને વળી.

દોહરો.

“ જામે જીતની બુધ હે, ઇતનો દેત બતાય;

“ વાકો બુરો ન માનીયે, ઓર કહાંસે લાય.

ભાઈ તમારે માણસના બોલવાપર ધ્યાન

આપણું નહી હું જાણું છું કે તમે દુર દેશના
રહીશવાની મારી કોયલ અહી આવી ચડ્યા છો;
તમારા દમામ ઉપરથી સદ્ગૃસ્થ સતાધારી હશે
એમ અનુમાન થાય છે આ મૃગ ઉપર ધા ભાવિ
કર્મે થયો જણાય છે તોપણ તમે રાજ ગુન્હેગાર
થયા કારણકે અમારા રાજ રાજેશ્રી ઉડણગઢના
છત્રપતી પ્રાગમલજીની કુવરીશ્રી બુમના બાઈ
સાહેબના પાળક મૃગનો તમે વધ કર્યો ”

દોહરો.

અલી કલીમે છુપ રહે, પાડે લકડમે સાર;

કંઠુ કે સાથ કંઠુ, નરમ સંગ લાચાર.

“ ડાસા, મુને તમારીસાથે આપની વૃદ્ધાવસ્થા-
ના માન ખાતર વાત કરવામાં સંશય નથી કેમકે
હું પણ અરબી સમુદ્રને કીનારે માતા ભવાની

જેની સદા રક્ષા કરે છે તેવા શહેર મધુમાપુરીના
 છત્રપતીના પુત્ર અને કેરાકોટના ઠાકોર મૃગતમા-
 સીના ભાણેજ છેલજરાર છું આ આલોકમાં હું કંઈ
 થી ડરતો નથી મરવું શું છે તે રજપુતોને કંઈ નથી
 મારા મામા મૃગતમાસીના કેરાકોટના બગીચાના
 ફુલ ચરનાર મૃગને જીવતો કેમ જવા હઉં ” ડાસો
 કહેવા લાગ્યો કે “ હજી તમારી જીવાનીના તોરની
 કડવી બોલી જતી નથી “ હણીઆણામાં હરી-
 બાઈ ડાઘ વાલ મોટું કે ગદીઆણું કેરાકોટ અને
 ઉડણગઢને એકસો પચીસ ગાઉનું છેટાવું છે છતાં
 કેરાકોટના બગીચામાંથી ફુલ ચરી મૃગલુ ઉડણ
 ગઢ આવે એ અમારા માનવામાં આવતું નથી.

કાકા આપનું કહેવું યોગ્ય છે પરંતુ તે મૃગને
 મેં બેસી વાગોળવા દીધું નથી તેથી કરી આધેલા
 ફુલ હજી પેટમાં શાક્ષી આવનાર સાબીત હશે તે
 જોઈ ખાત્રીકરવા મૃગને ચીરાવશે એમ સાલસાધથી
 છેલજરારે ડાશાને ઉતર વાળ્યો.

આ બોલ સાંભળી ગામેડું મૃગને બેચીલેલા
 દોડ્યા તે જોઈ છેલજરાર ક્રોધાવેશમાં આવી જઈ
 કેશરીસીંહ પેઠે તરાડ મારી કે—

સોરઠો.

અધ જુડી અધ વાલ, ઢિલા ધડ આપું નહીં;
 બુવા પછે માલ, ગોલણ ગાડા ભરે.

‘ મૃગ લેવાને હજી વાર છે લખત કયા વીના
 લેવા જતાં ભોડાં રડવડી પડશે તેને ચીર્યા પહેલા
 ફેટલી એક શરતો કરવી પડશે ’

વચમાં આવી ડાસાએ શાંતતાથી કહ્યું કે રૂબ-રૂની કબુલાત શું માન્ય નથી કે લખતની વાતો કરો છો ?

જરારે ઉતર દીધો કે આપણે રાજા, વાજા, વાંદરાનો ભરોશો નહીં તે ગાડીના પૈડા માફક ફેરી જાય.

દોહરો.

“ આશા પાશા નીર્મળા, ઠગ ઠકોર સોનાર;

“ એતા જન નહીં આપણા, સીંહ સરપને નાર.

ડાસાએ છેલજરારના કહેવા મુજબ લખત કરી રાજ પ્રાગમલ પાસે સહી સીકો કરાવી આપ્યો તે નીચે મુજબ.

“ છેલજરારના કહેવા મુજબ મૃગના પેટમાંથી ફુલ નીસરે તો રાજ પ્રાગમલનું શીરછેદ છેલજરાર કરે અને જો મૃગના પેટમાંથી ફુલ ન નીસરે તો છેલજરારનું શીરછેદન રાજ પ્રાગમલ કરે ”

આ કરારનામું થયા બાદ પસાયતાને હુકમ કર્યો કે “ ચમારને બોલાવી લાવો ” એટલે પસાયતો ચમારવાડે ગયો રૂબરૂ ચમારને ત્યાં ગામની લામ હોવાથી ત્રણેક વીસ કોરીનો જમાવ થએલ તેથી તેની આસ્ત ધુનડીએ ઝાલકુમણા માટે ઝગડો મચાવ્યો હતો અબોલણાને અધધડી થઈ નહોતી એટલામાં તો જમાદાર જઈ પહોંચ્યા—

“ એ રૂબડે ચલ સારે રાજા બુલાતા હે ”

એટલે રૂખડા ચીડવાઇ બોલ્યો કે “ કાંવરે માં
બાપ ગાળ જે રાજાની સડીનો ડરસે નીકર ઠાસાને
નળે હાડકાં ખોરાં કરત આ દને વારો વેઠને
ઉકડીયાનો છે ”

દોહરો.

કાંટે ખીન કદલીના, ફલે, અમૃત નીર લે સીંચ;
વંદેકાળ છોડ નહી, ભે ખીન નમે ન નીચ.
આગળ બુદ્ધી વાણીયો, પાછળ બુદ્ધિ બ્રહ્મ;
તરત બુદ્ધિ તરકડો, ધુસ્તો મારે ધમ.

કાળી કફનો પેરનાર સગા બાપની પણ શરમ
રાખે નહીં મીયાભાઇએ તો ઢેઢને ચાર પાંચ ઠાસાનુ
કરી નાખ્યુ એટલે રૂખડા ગભરાઇ ધરમાં જઇ ધર-
વાળી સાથે અબોલા પણ ભાદરકાંઠે ભેંસ મુઠ
ભાદર કાંઠે ભેંસ મુઠ એમ બોલતો આમ તેમ
ધુમવા લાગ્યો એટલે ધુનકીએ ધુધરો ચડાવી કહ્યું
“ કોઠી વાંસે કાતુ તુથી કુણુ કરે છે વાતુ ” આથી
રૂખડા સમજી ભાગેલ તરવારનો કટકો લઇ
સીપાઇની સાથે ચાલતો થયો અને જ્યાં મ-
રેલા મૃગની એક તરફ સઘળા ઉભા છે ત્યાં તેની
સામેની બાજુએ સીપાઇએ રૂખડા ઢેઢને લાવી ઉભો
રાખ્યો. મૃગ પાસે ઢેઢને ઉભેલો જોઇ રાજ પ્રાગ-
મલે તેને ચીરવાનો હુકમ કર્યો જેવું મૃગના પેટને
ચીરે છે કે પેટ માંહેલા બાધેલા ફુલ નીસરી પડ્યા
ફુલ નીકળી ઢગલો થયાની સાથ આશ્ચર્ય સહીત
ઝંખવાયા પડી ગયા અને રાજ પ્રાગમલના શરી-

રમાં ક'પારો છુટયો અને મનમાં છુટવાના તર્કવિતર્ક કરવા લાગ્યો.

દોહરો.

સુમ સેજોને કાચળો, પરધર પહોળા થાય;
આપ ધર અવસર પડે, સદ સંકેલી જાય.

અને નમૃતાઇથી છેલજરાને કહ્યું કે “ આપે આ આશ્ચર્યની વાત કરી દેખાડી કોઇને આલસગા-
ભની ખબર પડી હોય એવું સ્વપ્ન પણ આવ્યું સાંભળ્યું નથી ”

છેલજરાને દ્રઢતાથી ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે “ હાજી આડી વાત કાઢી અવસર ચુકવાનું કારણ નથી. કેમ ચાવીએ કોયલા, ને મુખ ચાવ્યા પાન વચન પાળક થવામાંજ માણસનું માણસપણું છે ”

છેલજરાના આવા બોલ સાંભળી રાજપ્રાગ-
મલે વીનતી કરી કે—

દોહરો.

મન મરે માયા મરે, મરફીટ જાય શરીર;
આશા તૃણના ના મિટે, કહો ગયે કાસ કબીર.

માટે અમર આશાવિધમાં તણાતો રહેવા દેવા
જો આપની મરણ હોય તો મારા પ્રાણુર્પણ બદલે
મારી બહાલી કથુરા અને જીમના નામે જે કુંવ-
રીઓ છે તેમાંથી જે આપને એક યોગ લાગે તે
સ્વીકારી પ્રાણુદાન આપી ઉપકાર્ય કરશો.

દોહરો.

નામ રહંદા ઠાકરાં, નાણા નહી રહંદ;
કીર્તિ હુંદા કોટડા, પાડયા નહી પડંદ.
જો આજ્ઞા હોય તો કુંવરીઓને હાજર કરે ?

છેલજસારે કહ્યું કે આપનાં કહેવાને હું યોગ્ય
સમજી છું ને હું પણ લાખોના પાલનદારના
પ્રાણ લેવા ચહાતો નથી. પરંતુ એ રાજકન્યાઓ
જોયા વિના કબુલ કરી શકાય નહી.

આ માગણી રાજ્ય રીતિથી ઉલટી છે. પણ
દોહરો.

પડી ગરજ મન ઓર હે, સરી ગરજ મન ઓર;
ઉદેરાજ કહે મનખકો, ચીત રહે ન એક ઠોર.
સૌરઠો.

મતલબની મનવાર, જગત જમાડે ચુરમું;
બીન મતલબે કોઇ, રાખ ન પીરસે રાખ્યા.

ગરજને અકલ હોતી નથી તે પ્રમાણે રાજ
પ્રાગમલે માગણી કબુલ રાખી એટલે જ્ય જ્ય
કરતું સર્વે જનમંડળ પુરમાં પરવર્યું.

જનમંડળથી જુદા પડી રાજ પ્રાગમલ તથા
છેલજસાર દરબારગઢની ઉલીનાં ઝડખામાં આવી
બીરાજ્યા રાજ રીવાજ મુજબ બેવડી કનાતો

નંખાણી અને જેમ સીંહલદ્વીપની હાથણીઓ
મલપતી ચાલે છે તેમ નાની યુમના ત્યાં મોટી
કથુરા રાજગઢમાં આરસ ફરસ ખીજાવેલા ચોકમાં
આવી સૌં સાહેલીઓ ત્યાં દાસીઓ વચે જેમ
નલમંડળમાં તારાગણમાં ચંદ્ર શોભે તેમ બંને
ઉભી રહીઓ કે તુર્ત દરબારી ખીચડા ખાધ મસ્ત
બનેલી વડારણાએ ઢાલક ઉપર હીંચની થાપ
મારતાંજ કોકીલ કંઠવાળી યુમના અને કથુરા
પ્રમુખ પછે ગવરાવવા લાગીઓ.

રાસડો.

“ માર બોલે મોહનજીના રાજરે, નીદ્રા નાવીરે;
“ ઝાંઘાએથી અડધીએ આજરે, એકલી આવીરે-ટેક
“ મારો હુર્ષ પ્રાવેલ પ્રેમહારરે; અધવચ તુટ્યો રે;
“ તમ મોત્ર જે નંદકુમારરે, ખુટલ ખુટ્યો રે મોરો
“ હુતો જાઉછું વનરાવન રે, ફુલડાં લેવા રે;
“ કુડા કપટી જે કુમળનાકાંતરે, તેનેકાંઈ કહવારે મો.
“ હું જઈ કહીશ કે જે મુજવીરરે, વીરહની પીડારે;
“ ભ્રગુકુમારીથી ધરી રોશરે, કરો અહીં કીડારે મો
દોહરો.

ઉડણગઢની ગોરીયુ, ગાંખે ઠાઠ ગાત્ર;

મુનીના મન ડગમગે, માનવી કોણ માત્ર.

રાસડામાં રમતી કન્યા તરફ જોતાં છેલજરા-
રને રાજ પ્રાગમલે કહ્યું કે પરોણાજી મારી કુળ-
મર્યાદા છોડી આ સૌ ગોઠવણ કરી છે માટે આપે
વીવેક શરમને જરા દુર કરી આપને જે બે કન્યા

માં યોગ્ય લાગે તેની સાથે લગ્ન કરી આવવા
ખુશી છું.

આ બોલથી છેલજરાર દીલમાં ખુશી થતા
શરમાએલ ઢળક તે નેણે કુંવરીએને નીરખે છે તો
કવિત.

“ દાનુ’ એ ત્રીયા હે, જોખનકી ભરીયા,
“ કયા તીરછી નજરીયાં, મનોજ મદ ભરીયા
“ વોહી ચુંદરયાંને, ઓઢી ચુંદરીયાં;
“ મેરા મન હરીયા, કરકે કુચ્છ કીયા.
“ નહી ઓર નગરીયાં, ઓહી તુલ્ય ગુજરીયાં;
“ ઓતો ગગન ઉતરીયાં, હે બેસ્તકી પરીયાં.
“ ઉન સંગે સેજરીયાં પે, રેન ગુજરીયાં તો;
“ અરીયાં શો પરીયાં, બડ ભાગી સાવરીયાં.

ચંદ્રમાં જેમ કુદરતી કાળાશ હોય છે અને
ઉપરથી વાદળાં છવાયાથી ચંદ્ર તેજહીણ દીસે છે
તેમ યુમના કુંવરીની આંખો આવવાથી અને
પોતાના રમતના મૃગના મરણના શોકથી મુખ-
ચંદ્ર આ વખતે ઝાંખુ લાગતું હતું તો પણ.

સોરઠો.

આયુ ઉમાણા, કંઈક કુનાઈ જેડીયું;
પણ નખશીખ નેણા, કિંઈક ચંગેરી યુમના
દોહરો.

સ્વર્ગ પાતાળ મૃત્યુ વીચે, સહુ દારાથી સર,
મનહરણીનું મુખડું, દેશ દીપક દીન કર.

એવી યુમનાને છોડી છેલજરાને કથુરાને પર-
જીવાની હોશ જતાવી તેથી રાજ પ્રાગમલે “ તુર્ત-
દાનને મહાપુણ્ય ” કરી આપવા તેજ વખતે રાજ
ગાર બોળાસરને બોલાવી કળશીઆની ચોરી
આંધી શાસ્ત્ર વીધીએ ચાર ફેરા ફેરવી આપ્યા.

રાજરીવાજ મુજબ તેજરાત્રે છેલજરાને કથુ-
રાને મહોલ જવા નીસર્યો. કથુરાની પાસે જતાં
રસ્તામાં યુમનાનો મહોલ ઓળંગીને જવાનું
હતું એટલે યુમના પોતાની આંખો દુઃખે છં છતાં
જેમ નવીન કાંઠ જોવાનું સહેજ મન થાય છે
તેમ છેલજરાને નીરખવા બેઠલ યુમના જોવો તેને
ત્યાં થઇને જતો જોયો કે—

ગજલ.

“ કમાચખડને એક, તીર નીજરા મારા;
લગતે હી જગર, હો ગયા પારા પારા ”

અને અંતરમાં પ્રેમ ઉભરો આવી જતાં
મનમાં બોલી—

સોરઠો.

“ આવતડા અચરજ, જતાં કરી તું જાણીયો;

“ વીશે મારા વરત, બોટા કર્યા તે ખલકમાં.

દોહરો.

“ જરા વગર જગતમાં, અવર તાતને બ્રાત;

“ ગવરી આ વર વરાવળે, પુણ્ય નીત પરભાત

વાલમને આવવાની વાર થવાથી કથુરા રાહ
જોતી જોતી ઢાલીયામાં ઢળી પડી છે એટલામાં

દાદર ઉપર માણસ ચડવાનો અવાજ થતાં દારી
મંજુબોસાએ વીચાર્યું કે “ આતો ઠીકેર પધાર્યા
અને બાઈતો સુધ ગયા છે ” તેથી જોયા . જેવી
થઈ કેમકે આવી રીતે સુતેલ ભાગસે તો તેમની
સુધડતા સંતાઈ અપજશ વધશે તેથી તેણે કથુરા-
ના પગનો અંગુઠો ઝાલી.

દોઢીયો.

“ આલી ઉઘે છે કાંતુ, આવડીરે આધડી; .
“ તુંતો તારી નીંદરડીને, હડાડ—લો.
“ સુવા આવે છે તારો, સાયબો રે સાયબો;
“ એ તો તુંને નધરોળ કેશે, નાર. લો.
“ મેડીએ આવે છે જરવો મેલપતોરે મલપતો;
આથી કથુરા એકદમ ગભરાઈ ઉડી હાંફળી
ફાંફળી થઈ દારીને કહેવા લાગી—

દોઢીઓ.

“ મંજુબોસા બાની, બેનડી રે બેનડી;
“ નથી તુંથી વાલેરો, ભરથાર.—લો
“ આવતા હેમરને જરા રોકતેરે રોકતે
“ જરા જુગતેથી જઈને દાર—લો
“ જરવો જાણે ન જરા, ભેડને રે ભેડને. ”

“ દાસે આજ્ઞાવત અનુસરવું ” એ શાસ્ત્રનો
લેખ છે. તેથી લાચાર થઈ શાણી અને સુધડ
રાજમાં કેળવાએલી દારી મંજુબોસા છેલ્લજરા-
રનો સામે જઈ વીનયથી બોલી.”

દોઢીયો

અંધોળ કરે છે માઢું મેડીએરે મેડીએ;

તંમ ભેટવાનું તેને, તાન—લો

કંચવો ઓઢયો ને પેરે કાંચળીરે કાંચળી;

એટલી રાખો અમારી આન લો

વારી જરવાળ લઉં વારણારે ઓવારણા;

“ મોરના ઇંડામાં ચીતરણું હોય નહી ” છેલ-

જરાર ચોદ વીઘા ગુણ જાણ હતો તે પોતાના મ-

નમાં સમજી ગયો કે “ આ બધી ચતુર દાશીની

બનાવટ છે તેથી પોતાના ધીર અને ગંભીર સ્વ-

ભાવને લઇને ખરો ભેદ પોતે પણ ગુપ્ત રાખી

જેમ ” સાસુને કહી વહુને સંભળાવે તેમ મંજુ-

બાસાને કહેવા લાગ્યો.”

દોઢીયો.

“ સગા કુંટુબ તેના સૌ જીવે રે સૌ જીવે

“ નથી આવી મોસાળમાંથી વાત—લો

“ અસુરાં સ્નાન, રાણી શીદ કરે રે શીદ કરે;

“ એતો અમને અંતર ઉતપાત—લો

“ કે સુંદરી સુતાં છે સમી સાંજનારે સાંજના.

આમ દાશીને જવાબ દતો છેલજરાર દાદરો

પુરો ચડે છે એટલે કથુરા પોતાના વીખરાએલા

વાળ હાથથી સમા કરતી ધુંધેટા કાઢી સામે આવી

એક તરફ ઉભી રહી તાજમ કરતાં કહ્યું કે

“ ઠાકોર પધારો ”

છેલજરાર છત્રીપલંગપર બેઠો અને કથુરાએ
ઝરીના બુટાદાર પાપલીનનો સાળુ ઓઢ્યો હતો
તેથી શરીરના દરેક ભાગ ખુલી રીતે દેખાતા
હતા એટલે સંબોધીને કહ્યું “ ઠકરાણા આરાં આવો
પતિની લાજ જગતને દેખાડવા સારૂ જ હોય છે ”

“ ના હું તો ત્યાં નહીં આવું અહીંઆજ ઠીક
છે ” એમ ધુંધટમાંથીજ કથુરાએ જવાબ દીધો.
આવી રીતે હાનાની રગઝઝમાં છેલજરાર પલંગપ-
રથી નીચે ઉતરી બેઠ્યો “ અફીણ ત્રીયામીજ-
માનકો તાકો પડ્યો સ્વભાવ ” (ધુંધટ ઉઘાડ-
વાની મહેનત કરતાં કરતાં)

દોઢીયો.

“ ધુધટ બોલોને તમે, ગારીયાંરે ગારીયાં;

“ રઢીઆળી અમારી ન હોય લાજ—લો

“ નથી અજાણી રાજ રીતડીરે રીતડી;

“ તુથી અધીકું તપ્પને તાજે—લો

“ શરમ તણને બોલો સુંદરીરે સુંદરી;

“ જમાઈને ઘરે ઘોડા અને સાસુને હણહણાટ”

“ અને વળી સ્ત્રીની મતિ પાનીએ ” તેથી
પીતાણની સમૃદ્ધિમાં મસ્ત બનેલી વીણ વીચારે .
કથુરા કંથને કહેવા લાગી—

દોઢીયો.

“ ભેર વાગેરે છપન લખ પરેરે લખપરે;

“ નથી ધામધરાનો પાર—લો

“ રાજ માંગણ અમને શું ધારીયારે ધારીયાં

“ અધિક એથી શું અમને દેનાર—લો

“ બોલ્યે જાણું છું તમે બાવરાં બાવરાં
દોહરો.

ગીર મોરા સર દાદરા અમૃ કળ ન ચુઆ
હૈતુરો કવચનને, જન્મ ભેદમ, એતા ભુલે મુંઆ
છેલજરાર આવા કથુરાના વચનથી પ્રેમમાં
પરાજીત થએલ મને બોલ્યો કે “ હું આપત તુને
પ્રેમ પણ તારા પાસે પ્રેમ રાખવાનું પાત્ર નથી.

દોહીયો

“ ગાલી બોલીરે ગાલી પેટનીરે પેટની;

“ કડવા વચન કલેજમાં તીર-લો.

“ માથા સાટે તમને મેળવ્યારે મેળવ્યા;

“ કેમ પડતા મુકીશું પીયર-લો.

“ ગોરાં આવોને કરીએ ગોઠીરે ગોઠી;

દોહરો

“ ઉજળવાયો ખાખરો, લાડકવાઈ ધી,

“ બેયર જેને પુછણે; માઠા તેના દિ.

આ વચન માયાના ગર્વમાં મોટી થએલ કથુ-
રાના ઉધત સ્વભાવને રૂચ્યા ન હોય એમાં તેના
શરીર ઉપરના શેઠાડીના પીછા માફક ઉભા
થયેલા રોમ તથા આંખોની ઢેલડીયો ચડાવ્યા-
થી જણાય આવ્યું એટલે છેલજરાર ગુસામાં ની-
ચે ઉતરી આવ્યો.

છેલજરારને આવી રીતે ઘડી પણ ત્યાં (કથુ-

રાપાસે) રોકાએલો જાણ્યો નહી તેથી દાસી મંજુ-
બાસા તુર્ત ઊપર મેડીએ આવી રોશમાં બેઠેલી
કથુરાને કહ્યું

સોરઠો.

એસી કરી નહીં વાત, અરસ પરસ આનંદની
રૂપણે વીતાવી રાત આલી અણુ સમજમાં.

છેલજરાર સીધો ઘોડારમાંજ ગયો અને પો-
તાનો ઘોડો તૈયાર કરી એક પટ્ટાવાળા સાથે રાજ-
પ્રાગમલને ખખર મોકલ્યા ત્યાં તુર્ત જુમતાની
દાસી લચીંગાએ આવી કાગળ આપ્યો તે તેણે
રોશમાં હોવાથી ખીસામાં મુક્યો.

અચાનક છેલજરાર જવાના છે એવી વરધી
મલતા રાણી સહીત રાજ પ્રાગમલ તેની પાસે
આવી પહોંચ્યા અને કહ્યું કે ‘ જમાઈ રાજ આમ
અજુર્ચીતવ્યા અને અસુરા પ્રયાણ કરવા કારણ શું ?

દોહરો.

સજન પરધર જાય કે; દુઃખ ન રોયે રોય;
ભરમ ગુમાવીએ આપકો. બાંટ ન દેવે કોઈ.

છેલ જરારે ખરો ભેદ છુપાવી રાજપ્રાગમલને
કહ્યું—“ કે હું મૃગ પાછળ નીકળ્યો પરંતુ મારા
મામા મૃગ તમાસી રયાસત સહીત જંગલમાં મા-
રી રાહ જોતા હશે મારે દીવસ ઉઝ્યા પહેલાં ત્યાં
પહોંચવું જોવે, મારે આપના દીકરીને તથ્યાર
કરો આવું છેલજરારનું કહેવું સાંભળી રાજપ્રા-

ગમલે આગ્રહ કરતા કહ્યું કે જે જંગલમાં મૃગત-
માસી હોય તે ઠેકાણે મારા રાજ્યના માનવતા
અમલદારોને બોલાવવા મોકલીએ; અને તેઓપણ
અહીંઆ પાંચ દીવસ રહેતો સારૂ કેમકે હજી દુ-
નિયાના રીવાજ મુજબ યથાશક્તિ કથુરાને કરી-
આવાર કરવો બાકી છે આવા અનેક દ્રષ્ટાંતો છેલ-
જરાને પ્રાગમલે આપ્યા પણ તેણે જવા સીવાય
બીજી વાત ધ્યાનમાં લીધી નહી.

આવી હાંના એકાગ્રહથી રાજ પ્રાગમલને
એકા એક અંતરમાં ઉતરી ગઈ કે— “ જમ
અને સમાધ જગતમાં જીવ લેણ છે ” માટે દીકરી
સાસરે કાં સમસાન સારી દીકરીનો કરીયાવર કયાં
ધરડો થાય છે. ” એમ મન વાળી વેલ તૈયાર
કરાવી કથુરા સાથે સમજીદારી મંજુદાસા સોંપી
દીલગીરી સાથે વીદાય કરી.

ઉડણગઢમાંથી છેલજરા ઘોડા ઉપર ચડેલ
અને પાછળ કથુરાનો રથ છે એમ શુક્લ પક્ષની
શરૂઆતની મધ્ય રાત્રિ વીત્યા બાદ નીસરી જંગ-
લને રસ્તે પડ્યા. રાત અંધારીપણ તારા ગણના
અજવાળાથી સહેજ રસ્તો દેખાતો હતો. અને
વળી ઘોડો રસ્તાનો વાકેફ હોઈ ચાલવાની અડચ-
ણ આવતી નહોતી તેથી પંથે ચાલતા ચાલતા રાત
કપાવા લાગી-પગઢીયું થયું. જંગલના પક્ષીઓ
પોપટ મેના ચક્રાં ચંડુલ કાગડા વીગરે પોતાની
ભાષામાં નીરંજન નીરાકારની પ્રાર્થના કરવા
લાગ્યા; પો કાટતાં દૂર દૂરનો રમણિય દેખાવ દેખા-

વા લાગ્યા; તે સાથેજ ચાલતા રસ્તે સામેજ “જંગ-
લમાં મગંલ અને વસ્તીમાં કડાકા” જેવું. છેલ-
જરારની નજરે પડયું અને કદપના થઇ કે મામાની
સ્વારી હજી અહીં પડાવ નાંખી રહી જણાય છે
એ હર્ષમાંને હર્ષમાં ચાલ્યો. અને હર્ષમાં સહેજ
સ્વભાવે લવીગાનો દીધેલો કાગળ ખીસામાંથી કાઢી
ફેાડી વાંચવો શરૂ કર્યો.

દોહરો.

આંખો પાક્યોને કેરી રસે ભરીરે રસે ભરી;

એનો વેડન હારો ચાલ્યો વીદશ—લો

ટાયાંને ટોકે, ચુડા ઉડતારે ઉડતા

ખાચે વાચેને ઝીકોળા વીશેષ—લો

હંસલી હીલોળેલ જરાર જુમનારે જુમના.

આટલી ટુંકી કાગળની લખાવટ (રચના)

થી મનમાં પ્રેમ સ્ફુર્યો અને આપો તે પૂર્ણ તપાસ
કર્યા વીના કરેલા કથુરા સાથના સહવાસથી વધારે
ખેદ થયો.

આણી તરફ મૃગતમાસીનું અફીણ ઉતરી
જવાથી એકલા પડી રહેલને પાછળ રહેલું રાજ-
મંડળ આવી પહોંચ્યું હતું એ આનંદમાં સર્વે
એકઠા મળી દોઢા અને જમણા લીધેલા અશી-
ષ્ટના અમલમાં ઝોકામાં રાત ગુમાવી. વડલા
ઉપર ખેડેલા કાગડા ચરકવાથી બંધાણીઓ જાગી
ઉઠ્યા. જુવે છે તો ચોખ્ખું સવાર જંગલ ઝાડે
જઈ આવી વાવમાં હાથપગ ધોઈ રેડીયા કસુંખા

કાઠતાં કેટલાક પરભાતીયાં અને રેખતાઓ બોલવા
લાગ્યા.

રેખતા.

બડ પીપલકી છાંયકે, સોખત બકુકી;

રગડ કસુંબા ઘોલકે, મુંઠી ચણુકી,

ગડ ગેંડકી ઢાલકે પેટી સેમરકી,

શીરોહી તરવાર, કટારી લાહોરકી.

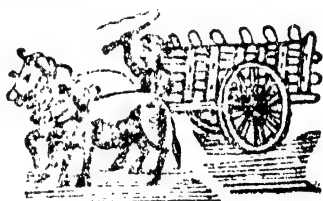
ડાબરીયાં દશવીશ, ચડનકું ઘોડલી.

મૃગાનેણી નાર, બંધુકી જોડલી.

દંમટમ બરસે મેઘ, અટર ઓરડા,

એતા જે કિરતાર, કળુ નહીં બોલણા.

કસુંબો તૈયાર થયો સામસામા 'મારાસમ',
'તમારાસમ' 'ઠાકોરના પગરૂઠ' હુરામ છે જો-
મીટ ઇન્દર આણુ, એવા સોગનની સાથે ચાર-
ચાર ઘોખા ચડાવતા રંગ દેવા લાગ્યા તેવામાં,

દોહરા.

અમલ પીયોને ઠાકરાં, ભરભર તાંસલીયાં;

તમારાં પીઘાં અમે શીરશાં કર કર કોકડીયાં.

કાંતી પીસીને પેટ ભરે, એ તો નામરદાની નાર;
અમારા પીવા અમો શીરસાં ઉતરદા લવપાર.

કોઈ ડાળીયો અને કોઈએ રોગું દેવ ઉપરાંત
સવાયું દાદું અમલ લઈ ખડીયામાંથી ખારભ-
જણું કાઢી ખાવા લાગ્યા એટલામાં વેલ સહીત
ઘોડે સ્વાર નજરે પડ્યો આ જોઈ મૃગ તમાસી
ઢાયરા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો કે “ આ આવતા સ્વાર
સાથે વેલ તે આપણા ગરાશીઆના ઓઝણ
માફક લાગે છે. ” બંધા તો હાથ આ હાથ કહે-
વા લાગ્યા પણ ઢાયરા માંતો વીરોળ મરકરો
કહેવા લાગ્યો કે ભણે દાળ આતો ભાણેજ છેલ-
જરાર મૃગ મારવા ગયા હતા તે કોઈ દરીયા રા-
ણીને પરણી લાવે છે ” એટલામાં છેલજરારે આ-
વતાંજ ઢાયરાને રામ રામ કર્યા સૌના મન રળી-
આત થયાં છેલજરારે જુદા પાડયાથી તે આવી
મળ્યા સુધીની અથ ધનિ હકીકત મામા મૃગ ત-
માસી પાસે કહી સૌ માથે કેરાકોટ તરફ જવા
નીકળ્યા છેલજરાર વીગરેને ગામ બહાર રાખી
પુરમાં ગયા અને સામેયું કરી છેલજરારને શહે-
રમાં ધામધુમથી લઈ આવ્યા રાજગઢમાં માતુશ્રી
કુંવરબાઈ વિધવા હોવાથી માતા તુલ્ય મામા
મૃગતમાસીના પાટવી ઠકરાણાંએ વરઘોડીયાંને
વધાવી લીધાં.

દોહરો.

સંવત ઓગણીસેં અઠાવને ભાદ્ર કૃષ્ણ બીજ;

શુકરે સધીઆ જનમ્યો તે દાદુ તન લખીજ.

દોહરો.

પ્રીતિ કારણ પીળાં પડે, મનુષ્ય કહે દેહ દુઃખ
સાયબા વીના સેજમાં, સુતા ન આવે સુખ.

ઉડણગઢમાં યુમનાકુંવરને છેલજરાર તરફથી
દાશી લવીંગા સાથે જે રાત્રે તે કથુરાથી રીસાષ
નીકળેલ તે વખતે મોકલેલ પત્રનો પરિહિતર મળ્યો
નથી ત્યારથીજ તેમના મનમાં પ્રેમ પીડા વધવા
લાગી મન તરંગ ઉછળવા લાગ્યા અને વયના પ્રમા-
ણમાં શરીર વ્યવસ્થા થઇ આવી હતી.—

છપ્પો.

બાર તેરને ચૌદ પદરમું વર્ષજ ચાલે,
ત્યારે અંગજીવાની ભરાય હિર અનાર મીસાલે;
હરણી ઠંકે જેમ વન, અંગપર કીડી ત્યડે છે,
દેખી નાર જીવાન અતિશે નખરા કરે છે;
મધ વનમાં મોર કરે છે સોર ચામાસે જ્યારે,
તેમ દાદુ વરસે સોળ કામની કંથ પુકારે.

યુમનાકુંવર ઉછરતી વયની છતાં શરીરે સુકાતી
જોઇ, તેથી રાજપ્રાગમલને દીલમાં ચીંતા થઇ કે
આ વયે પુત્રીની કાયા મજબુત બાધાની થતી જતી
જોઇએ, પણ દુરબળ થતી જાય છે. તેનું ખરૂં કારણ
ચોગ્ય ઉમરનું સમજી પોતાની રાણીને વાત કરી
એટલે રાણીએ યુમનાની સખીઆ પ્રત્યે ખબર
મોકલ્યા કે તારી ઇચ્છા હોય ત્યાં તારા લગ્ન કરી
આપીએ આવા માતા પીતાના વીચારથી તેના મન-

માંથી વડીલની રહેલ મર્યાદા દુર થઈ એટલે દાશી સર્વીંગાનેજ રાજગોર ભોળાભટ્ટને બોલાવા મોકલી તે તેડી લાવી. દરમ્યાન તેણે છેલજરારના સરનામાવાળો કાગળ લખી તૈયાર કરી રાખ્યો હતો તે બે હજાર અશ્વારીની થેલી સાથે આપ્યો અને કહ્યું કે ભટ્ટ આ પત્ર કેરાકોટ છેલજરારને હાથોદાથ પહોંચાડજો. અને વલ્લતા સારા સમાચાર લઈ પધારશો, ત્યારે વળી હું વધારે ખુશી કરીશ.”

હો બા હો, “જીભને તે દાંડા ભાવવા પાડ્યો” અને “બે. ભઘના છાજ્યામાં મળ્યા રાખે.” આમ હરખદેલા થંડલા ભટ્ટે જવાબ દીધો.

ભટ્ટને તો ભગવાન મળ્યાં બાદ આશિર્વાદ દઈ ઝટપટ ધરે ગયા ગોરાણીને સોનામોરની થેલીઓ આપી, પાંચડીમાં દીપણ બોરી દારીકળશીઓ લઈ ખડીયો ખસે નાખી જેમ અયાવેજનો આવો જાય તેમ ભોળાભટ્ટ કેરાકોટને રસ્તે જવા લાગ્યા. “કાંઈ કોથળોને દેશ મોકળો” દોઢ પરમેશ્વરની ભક્તિની ધુનમાં “જય શંકર” કરીને કેરાકોટને પનઘટે આવી બેઠા, કથુરાની દાશી મંજુબાસા પાણી ભર્યા આવેલ તેણે રાજગોરને ઓળખ્યા ને મુઠવા લાગી કે “ભટ્ટ ક્યાંથી પુછીએ”

ભોળાભટ્ટે કહ્યું કે “હું જુમનાઆઘનો કાગળ છેલજરારને દેવા આપ્યો છું. પણ ઠીક થયું જે તમે મળ્યા. ચાલો કથુરાઆને પણ આશિર્વાદ દેતો જાઉં.

“બહુસાર પધારો” કહી મંજુબાસા ચાલી તેની પાછળ ભટ્ટ ચાલ્યા.

દોહરો.

ચડતા દિનનું પારખું, નીત આવે મીજમાન;
પડતા દિનનું પારખું, ચડે ન ઊંખરે શ્વાન.

પીયરનું કુતરું પણ વાહું લાગે અને આતો
પીતાના પીતાનો રાજગૌર એથી કથુરા તો ભોળા-
ભટને જોઈ રાજનારેડ થઈ ગઈ મોદીખાનેથી પક્કા
સીધાનો હુકમ કર્યો. ભટજીતો સીપાઈ ભાઈની પેઠે
સખસખડી સમાલો મેંમેરી ફાડતા હું “ચુરમેશ્વરા
તે પરમેશ્વરા” ખડીયા પોટલીયાની કોણ ખખર
સખે અડધેક કળશીએ નાથ મુગટો પેરી ચોકો કરી
સડપ દધને રાંધવા લાગી પડ્યા આ લાગ જોઈ
કથુરા અને મંજુલે સામે મળી ભટજીનો ખડીયો
ખખેર્યો તેમાંથી છેલજરારના નામનો કાગળ ની-
ળ્યો તે ફાડી વાંચવા માંડ્યો.

દોહરો.

“આવ સુહાગી મજાજણા, તુજવીણ જખખે નાર
‘યોવન કલા વિદ્યા દેદ,
“એતા તુજવીણ અણોસરા, નવ છત્રીશ ચૌદ ચાર.
“કાચો સાંઠો કચ મચે, નખ દીધે કરમીય:
“વેલા વળજે પરદેશી પંખીયા,
સાંઠો રસે ભરાય.

(આજ શ્યામ મોરલી કે વાંસરી ખજાઈ)

કણે પુષ્પમાં સુગંધ તો ડાલર કોઈ લેત નહી,
સાવડી દેત સુખ તો, આરમાન કોઈ કહેત નહી

ધીરવીર જગદેવ, શીલાદિત તન જોગી થયા,
કૈકીના કહેવાયકી શ્રી રામજી વને ગયા.

ઓરમાયા અને વેરવાયા કરતાં સ્ત્રીઓને શોકને
ખાર વધુ હોય છે એથી કથુરાં મ'જુધોસાને કહેવા
લાગી કે જોની રાંડ યુમના મારાથી નાની પણ મને
સુખી જોઈશકી નહી શુ તે અમો લાલ લડીયલની
જોડીમાં એ છોડી સારી લાગે ખરી તેને ચોગ્ય તો
મામજી મૃગતમાસી છે કારણ કે —

દોહરો.

એક ઘરમાં બેઠ ભલાં કપુળ ને વળી કાલી;
જેવો જસલો જોગી તેવી મકવાણી માલી.

ફક્ત કાગળનું શીરનામુંજ બદલાવવાનું હતું
તેથી બીજા કવરમાં બીડો મૃગતમાસીના નામનું
શીરનામું કરી ખડીયામાં કાગળ પાછો જેમનો
તેમ મુકી દીધો.

ભોળા ભટજી પણ ચૌદક લાડવા સાથે ખરોર
મુળાના ખારીયાં સેજ દાળ ભાત જમી હોયાં હોયાં
કરતાં ઉઠ્યા એટલે કથુરાએ પાનસોપારી આપી તો
પણ ભટજીએ ખડીઆમાંથી સુકાની ચીઠડી કાઢી
સુના સાથે મેળવી ટાપલી મારી ફાકડો માર્યો ખ-
ડીઓ ખાંધેમારી ખાને આશીર્વાદદદ સ્થાલતા થયા.

મૃગ તમાસીની સભામાં જઈને બધાને ટગર
ટગર જોવા લાગ્યો. ઉઠન ગઢમાં કથુરાના લગન
ભોળાભટને હાથે થએલ એટલે ભટજીએ છેલજ-
રાને ઓળખી કાગળ હાથમાં લીધો સરનામું મૃ-

ગ તમાસીના નામનું હોવાથી છેલજરારને મામાના નામનો કાગળ ભટે પોતાના હાથમાં મુક્યો તેથી શંકાતો થઈ પણ લોકાચાર પ્રમાણે અવિવેક કરે-લો લાગ્યો તેથી કાગળ તેણે મામાના હાથમાં આપ્યો. અને ભટની ભુત ગણી કાઢી.

મૃગતમાસીએ કાગળ ફેડીને વાંચ્યો તો હરખનો પાર રહ્યો નહીં.

દોહરા.

ગાંધેરા ગુલાબ ફુલપર, નેહુદાના દુબ રાય;
ભાવે હિરે નર નારને, ગરીબ રંક લલચાય.
ત્રીયા જોખન વરસ ત્રીશ, ઘોરી દશ ધરા,
પુરુષ જોખનો પાર નહીં દુધે પેટ ભરા.
રણજીતણને કંકણ બંધણ પુત્ર વધાઈ સાવ;
ત્રણે અવશર ત્યાગી દે, કોણ રંકને રાવ.

‘ પડે પાસા ને જીતે ગમાર ’ કેરાકોટના દરબારની ડલીએ નોખત ગડગડી ઘડીઆ લગન ને ઘડીઆ વીવા આદર્યો. પત્ર લઈ આવેલા ગોરની સાથેજ ખાંડુ મોકલવા તૈયાર ક્યું. પટેલને ઘરે વીવા ને પાંચીઓ કુદે “ જનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરની ફ્રાઈ ” મોસાળ વીવા ને મા પીરસણે તેમ દરબારી ગાલાખાંટા કઢી ચડા આમ તેમ ધુમવા લાગ્યા કઈક તેડયા અને કઈક વગર તેડયા જનમાં જવા તૈયાર થયા, જનડીઓ ઘાંટા તાણી ગાવા લાગીયો.

ગીત.

સાંઘીડાની ડોકે સોના સાંકળાને ઘોરીડે ધુધરમાળા;
ચટકે તે ચાલેવરની માજડીને લટકેતે ચાલેવરની જન
અને હાં હાં લટકે તે ચાલેવરની જન.

આમ વીવા જોગા ગીત ગવાતા હતા. જનમાં
જવાના માણસોની રાજ્ય સરભરના માણસો ગો-
ઠવણ કરતા હતા તેમાં આ તૈયારી ઉલટી કીયાની
થએલી નજરે જોતો છેલજરાર વીમાસણ કરતો
હતો કે “આતે શું કોતક કેવાય ?” અને
આમ તેમ આંટા મારતો હતો ત્યાં સ્ત્રીના ટોળાં
સામાં “જાઇડીઓના પેટમાં ખીર ખાટી થાય
નહી” તેથી તેણીઓ અરસ પરસ વાતો કરતી
હતી. કે “આતો છેલજરારના લગ્નમાં મામા વ-
ચમાં પરણી જાય છે” આવું જ્યારે છેલજરા
રે સાંભળ્યું ત્યારે વિશેષ શંકા થઈ અને વીચાર
વમળમાં ચડ્યો અને મનમાંજ શકાનું નિરણય
થઈ આવ્યું કે ભટે કાગળ મારા હાથમાં આપ્યો
તે મારા નામનો ધારીનેજ આપ્યો છે પણ તે
કાગળમાં વચમાં તેના ધ્યાનખાર ખટપટ દગલ થઈ
હોય એમ જણાઈ આવે છે” તેથી પોતે ધીરજ
રાખી ભટને મળ્યો અને લાલચ વડે ગોરને વશ કર્યો.

લાવાણી.

આઠ જામ અભિરામ દામથી,
દામ વિના કુચ્છ સરેન કામ;
સૃષ્ટિના જન સર્વ સરણાગત,
વળી વૈકુંઠે રીઝે રામ.

એટલે ગોર ઉડણુગઢથી પોતે ચાલ્યો તે કેરા-
કોટમાં અત્યારે તેની પાસે આવ્યો ત્યાં સુધીમાં
સર્વ ખખર કહી દીધા પણ અહીંઆ રચાઈ ગએલી
રચનામાં હવે કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નહોતું
તેથી છેલ્લજારે યુક્તિથી ભટને સમજાવીને એક
કાગળ લખી આપી કહ્યું કે “ આ કાગળ જન
પહોંચ્યા પહેલા તમારે જુમનાને પહોંચાડવાનો છે.
દામનાદમમાં દખાએલ ગોરે જવાખ દીધો
ખહુ સારૂ બાપા આપનું કામ તાખડતોખ કરીશ.
આશીર્વાદ આપી ગોર રવાને થયા.

જન પણ ભાઈ કેખાની દખરેખ નીચે મંજ-
લદર મંજલ કરતી ઉડણુગઢને પાદર પડાવ નાખી
ખંદુકોના અવાજ કર્યા.

ભોળાભટે જનને પાદર પડતી સુકી દરબાર-
ગઢમાં જઈ રાજ પ્રાગમલને ખખર આપી જુમના
કુંવરીને ઓરડે ગયો આશીર્વાદ દેતાં કાગળ
હાથમાં દીધો એટલે હરખાતી જુમનાએ ગોરને
હીરા હાર આપ્યો ભટને સદામાવાળી થઈ જે હો
જે હો ખાની જે હો કરતા ગોર ધરે ગયા
જુમના કુંવર તો—

ગીત.

કુંવારી ચડીરે કમાડ સુંદર વરને નીરખવારે

માણુરાજ,

ઢાઢા મોરા એ વર પરણાવ એ વર છે

વેવારીઓરે—માણુરાજ.

ઢાલ વાગે ત્યાં ડાકલા કોણ સાંભળે યુમના
કુંવરે તો હરખમાંને હરખમાં કાગળ એકાંતમાં
વાંચવા સારૂ પોતાના પાસે રાખવાના પાકીટમાં
મુકી દીધો.

“ લંઘા ઘેર વીવાને સરણાઈનો સેસાર ”
ત્રાંખાળુ ધુસકવા લાગ્યા રાજ્ય રીયાસતના સર્વ
સીરખંદીના, દમામથી સામૈયાની તૈયારી થઈ,
સ્ત્રીઓ ગાવા લાગીઓ.

ગીત.

ચાલો મોરી સૌરે, આપણે જન જોવા જઈએ;
ઠેળો વેવાઈ આવ્યોરે, પણ નાવ્યો પ્રાગમલભાઈને તોલ

ગામને પાદર જનૈયા અને માડવીયા મળ્યા
આતશબાજની બહાર સાથે જન શહેરમાં દાખલ
કરી ઉતારો આવ્યો સૌ જમીનુઠી રહ્યા બાદ
છાંબો ભરવા વીગરેની વહેવારીક રીતોથી પર-
વારી દેશાચાર જ્ઞાતી રીવાજ શાસ્ત્ર વિધિથી
લીલા વાંસ વઢાવી શીહોરના કારીગર કંસારાની
જનાવેલ તાંબાપીતળનો ચોરી બાંધી યુમના
કુંવરને બે ફેરા બાંડાની સાથે ફેરવવા શરૂ કર્યા
અને હાજર રહેલી સ્ત્રીઓ ગાવા લાગી.

ગીત.

વીરની સોનેરી લટકારીરે રૂપા ફેરા દાણલા
હુતો હાલીરે હરખે લઈ હેલ આંખડીના તેજ
વાલીડાના રૂપને.

ઓલો ઠેળો છેરે ધુતારો ધુતા વેણ બોલશે;

માંડવે હોયરે પ્રાગમલમાધ બાપા ભલાભેદખેલશે
 રાજ પ્રાગમલે રીવાજથી જનને બે દીવસ
 વધુ રોકી વીઢાય ગીરી વખતે માગણી આતોને
 દાન દેવા લાગ્યા એટલે તેઓ લેતા જસ ગાવા
 લાગ્યા.

દોહરો.

સમુદર છલકે શંખલાં, મોતી રાખે પાશ;
 મૃગતમાસી મોતી દીએ, પુરે મનની આશ.
 આ વખતે લાગુ ઠેઘો મનમાં ફુલાઈને માગ-
 ણીઆતોને કહેવા લાગ્યો.

સોરડો.

મંગો મંગણુ હાર, કરોડ કાંઠિ દિવાલે;
 આગળ એડી વાર, દોકરો કોઈ નાઈ દીનારી.
 અહીંઆ કરીઆવર જોવા આવેલી બેરીઆ
 ટાળાં બાંધી ગાવા લાગીએ જ.

કણબણો— ગીત.

વાળી વાળી દાદા પુછે વાત કે આજ માંડવ કેમ
 અણસરેરે.

વાણીઆણો— ગીત.

એક આવ્યો તો પરદેશી પોપટા
 મારી રમતીતી માંડવા હેઠ ધુતારો ધુતી ગયો—

ખવાસણો— ગીત.

માંડવ બેડી ચરકલડીરે, દાદા કાલે ઉડી ઉડી જશે,
 અમારા દાદાજીને નવલખ હાથીડા એમાનેસાસરેદેજે.

કોળણો— ગીત.

તમારીરે નાની મોટી સંભાળીને લેજો;

અમારાંરે પ્રાગમલભાષને દોષ ન દેજો.

જનડીઓ— ગીત.

ઢાલડીયા ધડુડીયા લાડી, ચાલો આપણે ઘેરરે;

પરણ્યા એટલે પ્યારા, લાડી ચાલો આપણે ઘેરરે.

જુમના કુંવર અંતર હુલાસ અને ઉપરથી
 ઉદારી દરસાવનાં માંડવો વધાવી વેલમાં બેઠાં પૈડું
 સીંચું જનને સૌ સમાજ પાદર સુધી વળાવી પા-
 છું આપ્યું જનનું ધારવાથી વધારે રોકાવાનું થયું
 તેથી બરાબર લગન મુરતે પહોંચવાની ઉતાવળે
 જાન મંજલદર મંજલ કરતી કેરાકોટ નજીક દો-
 ઢક ગાઉ સુધી પહોંચી ત્યાં ચીમરી, ધુવડ, અને
 સીયાળીયા વીગેરે અપશુકની પ્રાણી બોલ્યા
 અને ઓછામાં પુરા ડાખા હરણો ઉતર્યા આથી રા-
 છી જુમનાને શંકા ઊપજી અને જાન આગળ
 ન ચલાવવા હુકમ કરાવ્યો વેલમાં ચીંતા કરતી
 બેઠી છે દરમ્યાન સામેથી સામેયું લમ વાજતે ગા-
 જતે હાથી ઉપર વરરાજ મૃગતમાસી બીરાજેલા
 ત્યાં પંથાર્યા અને અહીંયા રોકાઈ જવાનું કારણ
 પુછવાથી દારી લવિંગાએ આવીને જાહેર કર્યું
 કે “ અમાને ડાખા હરણાં ઉતર્યા છે તે પાછા જ-
 મણાં નહીં વળે ત્યાંસુધી અહીંયા રોકાણ કરવા
 અમારા બાસાહેબનું ફરમાન છે ”

આવા વચન દારીના સાંભળ્યાથી મૃગતમા-

સીએ હુરણુ પાછા વાળવા બહાદુર છેલજશરને
મોકલ્યો.

સામેથામાં જઈ આવેલ દાશી લવીંગાએ મૃ-
ગતમાસીને હાથે મીઠાળ જોઈ રાણી યુમનાને
વાત કરી આથી તેને વધારે શક પડવાથી ભોળા
ભટ્ટે આવેલ કાગળની યાદિ આવી એટલે કાગળ
કાઢી વાંચવા લાગી.

દોઢીયો.

ચોવીશ ગજનો જેનો ચોરણોરે ચોરણો

અને તેને કડીએ કસો છે અપાર—લો.

દાંત પડ્યાને દાઢો ચગચગેરે ચગચગે

જેના ઘોળા થયા છે વાળ—લો.

ભલો ભરથાર તારો યુમનારે યુમના.

રાણી યુમનાએ લવીંગાને કહ્યું કે આતો આ-
લા સાટે માલો પરણે છે.

દોહરો.

ચોદ ચોસડનો દૂર, એ પતિ કેમ પરવડે;

નવ ચાલે રંગની રેલ, ગાતર જેના થરથરે.

લવીંગાએ ધીરજથી જવાબ દીધો કે બા સા-

હેબ છેલજશર મસ્કરા છે માટે જરા હાસ્ય ક-

રવા લખ્યું હશે “ તોપણ શંકા ટાળવા વધારે

ખાત્રી કરીએ ” તેથી ચતુર દાશીએ જનૈયાને

પુછી વરરાજને ઓળખી લઇ બાઈને ખરે ખરી

બીનાથી વાકેફ કરી એટલે રાણી યુમનાએ લ-

વીંગાને કહ્યું—

દોઢીયો.

સોડ બજેરે સુતા સંગમારે સંગમારે;

નીરખે હૈયે હોળી પ્રગટાય લો.

મન માન્યા વિના મળતારે મળતા;

આતો જોખનીયું રાખે રોળાય—લો.

એળે અવતાર વીતે અણોસરોરે અણોસરો.

એટલામાંતો છેલજરાર હરણાંને ઘોડાને ડામણે

ડામણે કુંડતો જન અને સામૈયા વચે કાઢ્યા આ

વખતે છેલ જરારને જોધ લગીંગા દાસી રાણી

બુમનાને કહેવા લાગી,

દોઢીયો.

પલાણ પીતળીયાં ઘોડા હરણારે હરણે.

વળી પાતળીઓ અસ્વાર લો.

મૃગ તમાસી કેરી જનમાંરે જનમાં;

કાંઈ છેલુડા છેલજરાર લો.

હંજડા હીલોળેલ જરાર બુમનારે બુમના.

લગીંગા દાસીના વચન, સાંભળતાંજ રથના

પડદા ડિયો લગ છેલજરારને જોધ દીવાની અર્ધ

દાસીને કહેવા લાગી,

દોઢીયો

જરાર અમારો બાઈ જીતવોરે જીતવો,

અને કાંઈ અમે જરાર કેરાં સેણ—લો.

લાલ લટીયેર એ છે લાડડોરે લાડડો,

મુને સેજડીએ સુખદેણ—લો.

બુગ બુગ જીવોરે જગમાં જરારીઓરે

જરારીઓ.

લવીંગા હવે કુળ મર્યાદા શા કામની અહીં-
આ છેલજરારને બોલાવ ”

હરણ તગડી જતાં છેલજરારને રાણી ખુમના
ના હુકમ થતાંજ દારી લવીંગા બોલાવા લાગી.

દોઢીયો.

ઘોડાવાળારે મુજ ગોઠીયારે ગોઠીયા;
અને તારા ઘોડલડા પાછા વાળ—લો.
તમને બોલાવે રાણી રાજનારે રાજના;
વહાલે પેરાવવા વરમાળ. લો.
હશલી હીલોળેલ જરાર ખુમનારે ખુમના.
દારીલવીંગાના વચન સાંભળી છેલજરાજે
ઘોડા રોકી તેને ઉતર આપ્યો કે.

દોઢીયો.

વિધાના વેરણ થઈ વાંઝણીરે વાંઝણી.
જેણે અવળા લખેલા લેખ. લો.
જે ઘર સોહરે રાણી, ખુમનારે ખુમના;
ત્યાં કંકાસી કથુરા દેખ. લો.
હંજડા હીલોળેલ જરાર ખુમનારે ખુમના.
છેલજરારે વીધિનો દાષ કાઢવાથી રાણી
ખુમના કટાર ખાઈ મરવા ધરાદો કરે છે તેનો
હાથ ઝાલી છોડાવતા લવીંગાએ કહ્યું,
દોહરો.

હાં સોગન સખી તુજને, હાં કરતી ન હાથ
ધર ધીરજ હરી હુકમથી, વીધિએ લખીત વાત

રાણી જુમનાં પોતાના હાથ દારી લવીંગાના
હાથમાંથી છાડાવતા ક્રોધમાં બોલી.

સવૈયો.

તુમ્હ જુદ્ધિ ત્રીયાની વળી, અમલમદે વિધિ તોછકીછ.
વડ પીપળ વૃક્ષે ફળ દીપે, તે ફળ વેલાને જોશો
નકી છે.

લેખ ઉલટ લખે છે વિધાતા નઠશ કહે આધિન
નકીછ,

છાડસખી મરી જાઉં હુંતો, પછી જાઉં ખરી
તે કેવા પકી છે.

બાઇ આમ મુઝાઇ સાહસકરવું ઠીક નહી
સાહસ કર્મ કયા થકી હોય હર્ષનો નાશ એમ
ધીરજ આપતાં હાથ પકડી કટાર લવીંગાએ
છીનવી લીધો.

આ રકઝક ઉપરથી છેલજરારે અનુમાન્યું
જે જુમાનાંનો અતઃકરણનો પ્રેમ મારા
ઉપર જણાય છે પણ હાલ તેની પાસે જઘ
પ્રેમ પ્રકાશ કરાવવો ચોગ્ય નથી એમ
ધારી અન્યોક્તિથી જુમાનાને સમજાવી.

શાર્દૂલ વિકીરિત છંદ.

વૃક્ષે હુમી શુશોભીત વેલીઓ ધાલી ધરા
અંબરે.

રાખક થાયે અપાર ઝીલીગણના, દાકુર ડંકયા કરે.
બોઇ મેઘની વૃષ્ટિ સૃષ્ટિ ઉપરે, નાળા નદી ઉછળે.

લીલુ' જગત તમામ નીરખી ઉરે ગુરીજ
વાસબાળે.

ચાતુરી ભરેલા વચન સાંભળી ધન્યવાદ દેતી
ચેલી દાશી યુમનાને કહેવા લાગી.

દોઢીયો.

કસળી કેસરીએ બાધ લુગડે લુગડે

“ નીરમળ નેહ ભરેલાં નેણ લો;

“ એ રસિયા સંગે વીતે રજનીરે રજની,

“ વાલા લાગે મરમાળા વેણ—લો.

“ હંજડા હીલોળેલ જરાર યુમનારે યુમના

દાશીના દ્રષ્ટાંતપરથી જરારનું પુરુષાર્થ જોવા-

સાર રાણી યુમના દુર ઉભેલા જરારને કહેવા લાગી

દોઢીયો.

“ મેડી આગણ પારસ પીપળોરે પીપળો;

“ તેના ઉપર કળાએલ મોર—લો.

“ પાંદડે પાંદડે દીવા બળેરે દીવા બળે;

“ કેમ આવશે ચીતના ચોર—લો.

“ હંસલી હીલોળેલ રાણી યુમનારે યુમના.

ચતુર યુમનાના વચન સાંભળી તેના પ્રમતો

હિતર આપ્યો.

દોઢીયો.

ઝીડીની પેઠે હું તો સંચરે સંચર

પાડી લોહ લકડમાં સાર—લો.

આવશું મામા કેરા મહોલમાંરે મહોલમાં;

રહેજો નિશ્ચિત રૂઢીયે નાર—લો.

હુંજડા હીલોળેલ જરાર યુમનારે યુમના
આટલું બોલી છેલજરાર ઘોડા હાકી સામેયા
લેજો ભળો ગયો તેમાં જવાથી રાણી યુમનાના
મનમાં કાંઈ કાંઈ થવા લાગ્યું.

દોહરો.

જોખન પુછે જરાને પ્રીત કે તેમે હોય;
લાગે તખ લેખો નહિ, તુટે ટાંક ન હોય.
મૃગતમાસી હાથી ઉપરથી ઉતરી યુમનાના ર-
થની પીંજણ ઉપર પગ મુકયો કે અંદરથી યુમના
બોલી “ ઠાકોર છટા રહેજો કારણ કે મેં આપને વ-
રવાની ઇચ્છાએ ગારીનું પુજન કર્યું છે તેમાં હજી
જીજ દીવસ બાકી રહ્યાં છે પછી આ તન ચોવ-
નના તમેજ મલિક છે ”

દોહરા.

તખતે મુખ નિહાળતાં ગોઢે બાળ રમંત
પલંગે કાનની પાંતમાં મુરખ દાદુ પડત
લોખા મનના મૃગંતમાસી રાણી યુમનાના
સ્ત્રીચરિત્રથી લોખાઇ વૃત પુર કરવા દેવા સાફ
ચંદનવાડીમાં રાણી યુમનાને ઉતારો આપી સાત
થરી ચોકી બેસારી મૃગતમાસી ભાંગે ટાંટીએ
શહેર ભણી વળ્યો.

દોહરો.

બુઢા પરણે બાયડી, અલણ બેસે રાજ;
બોલે ઉપાડે બળદીઓ, એ ત્રણે પરને કાજ.
“ આકડે મધને માખીઓ વીનાનું ” લોપણ

“ ચોરી જરી અને વળી ચાડી છે છાનીમાં મળા”
નીત્ય રાત્રે છેલ જરાર એકાંત મહેલમાં જવા લા-
ગ્યો ચોડીદાર શું સમજે કે મામી ભાણેજને જ-
નતી હશે.

દોહરો.

તુલસી ત્રીન લોકમે, કેા જને પર પીડ;
કા જને રૂદીયો અપનો, કાં જને રઘુવીર.

છેલજરારને જતા જરી વીલંબ થતો તો રા-
ણી ખુમના બાની પાસે બાબરી થઇ બકતી.

સવૈયો.

ધનશ્યામ ઘટા ચડી આવી અટા, મમ શ્યામ વી-
ના ધન ધાત કરે,
અમકે અપળા તન રાખ થયું, વરસા સમ આં-
બથી આંસુ ઝરે;
અલી ઇંદ્ર વધુ મમ આંબ પડી, દુઃખી અંતરમાં
ભય ખુબ ભરે,
પીચુ પીચુ રડું હું પલંગ પડી, પણ એક નહીં
સુખની વીચરે.

ખુમના રાણીના મુખમાં હજી છેલું વેણ હતું
એટલામાં તો છેલજરાર આવી પહોંચ્યો તેને રા-
ણીએ પ્રેમના ગુસામાં કહ્યું કે “ જાઓ જાઓ
અહીંઆ તમારું શું કામ છે કેમ આવ્યા ” એમ
કહી આડુ જોઇ ગઇ.

શેર.

રહોતે હે તેરે શહેરમેં, નહીં ગમ કરેગે

બોલોગે નહી હુમશે, તોલી દખા કરેગે.

એમ છેલજરારે રીસાએલ રાણીને હસીને કહ્યું

બુમના હજુ આડુ જોધ વીના બોલે બેઠી છે
તથી દારીએ પ્રેમ રાગ વધારવાના મીશે છેલજ-
રારને કહ્યું અમારા બાઈ સાહેબ તમોને બોલાવે
નહી તોપણ તમે નીરલજ થઇ શા માટે આવો
છો કહ્યું છે કે—

દોહરો.

આવ નહિ આદર નહી, નહી નેણામાં નહ;
તે ધર સજન ન જઇએ, મર કંચન વરસે મેહ.

જરારે લવીંગાને કહ્યું કે “ શું આમ કર્યે તમ-
નો અંતરનો પ્રેમ ઓછો થાયછે ”

સોરઠો.

મર સામુ જોવે નહી સેણ, નેણ ઢાળે નીરખતાં;
કદી વાંકા બોલે વેણ, શેરીએ તેની ચાલતા.

પણ ફસણું લેવાનું કારણ તો આમ છે કે—

સોરઠો.

આને સીરામણ આપ, એમ સ્નેહી સુલાહ કરેનહી
એ ગ્રહ દીશનો પ્રતાપ, કહે નહી આવો આવજો.

અને મારા મનમાં ધારું છું કે—

બેત.

ઈશક બાણ બુત પુરશતી, હરકસીરા કારનેસ;
ધોલ છકડ લાત મુકી, આખર દરકાનેસ.

આ વચન સાંભળી બુમના રાણી છેલજરારના
કંઠે બાઝી પડી. મુખ ઉપર મીઠાં લેતી બોલી.

દોહરો.

તું મન લાગી મુમના, મુમન લાગી તું.
હુલ્લવાળુંધે પાણીએ પાણી વાળુંધે હુલ્લ

આમને આમ પ્રેમ લગનીમાં કેટલાક દીવસ
વીત્યા.

“ પાપનો ઘડો કોઈ દીવસ ફુટે ” એકડે એક
ને બગડે એ ” વીજયા દશમના તહેવારે મુમના
રાણીની વડારણુ લવીંગા કથુરાને બંગલે સુખક
દેવા ગઈ ત્યાં સાસુ કુંવરબાઈ નણંદબા મરીયમ
અને દાશી મળુધોસા હાજર હતા. આ ચાર
જણીઓમાં પાંચમી, લવીંગા જઈ પહોચી રાજ્ય
રીતી પ્રમાણેમાં ખમા બા ખમા વહુ ખમાબા
ખમા એમ કહી બેઠા બાદ અરસપરસ કુથલી
કરવા લાગીયું.

કુંડલીયો.

એક નારસે કીજીએ, તોબાં બાર હજાર,
કહોજી ઉનકી કહા ગતી, મીલ આવે દશબાર;
મીલ આવે હસ બાર, હુકમ બીન જંગ મચાવે,
ઉનકી હાંસી બેલ, ચોર કા શીશ કટાવે;
કથે સુકવીયાં કહાન, મીલે જો હજાર પ્યારસે
તોબા બાર હજાર કીજીએ એક નારસે.

પાંચ બાયડીઓ ભેગી થાય ત્યાં એકનું ઘર
ભાંગી ઉઠે એ રીવાજ છે એ રીતે અહીંઆ મળે-
ટાળમાં વાત પર વાત નીકળતાં દાશી લવીંગા
સટકો મટકો કરી મરીયમ બાને કહેવા લાગી.

દોઢીયો.

“ મરીયમ બેની તારે મોરલોરે મોરલો; ”

“ એને સાંજે સંભાળીને બાંધ—લો. ”

“ જાય છે મોટા કેરા મોલમાંરે મોલમાં; ”

“ એને કોઈ દીન મારશે કાંધ—લો. ”

“ જરવો માણે છે રાણી જુમનારે જુમના. ”

કથુરાએ આમ બોલતી લવીંગા ઉપર ખીજ-
વાધને કહ્યું કે રાંડ જેવી છા તેવીજ જણાઈ આવેછ ?

દોહરો.

કંથ કુવાડોમાં ગીનીજ, આઉજઆયાં કુવાડ;

જીલથી વઢીશ ઝાંખરા, વેણજી વડી વાડ;

બોલી પજી બોલી જણી નહી કહેવત છે કે

દોહરો.

ગોલા હુદી ગોઠી ખાખર હુદી વાડ;

ધીરે ધીરે છાંડીયે જેમ સરોવર છાંડે પાળ.

“ રાણી બોલાવી ચોરે ચડવું દારી બોલાવી ”

જુલે ગરવું ખાઈને બોલવા તૈયાર થઈ બેસવાની

કાળ બાંગલ ”

સોરઠો.

“ બાની તારા બોલ, કડવા લાગે કર્ણને; ”

“ તું શું ઘટાડે તોલ, મારાપતી એવા નથી. ”

કથુરાએ ઉધડી લેવાથી લવીંગા મીઠાઈ લાવેલ

ફકાળી બોલી કરી માહે પાન સોપારી નાંખેલ

પડેલ હતી તે લઈ ઉપર રૂમાલ ઢાંકીતી બડબડ
તી ચાલવામાંડી “ સાચું કંઈ સગી માને જમે
નહી ” કામળ ભીંજશે તેમ ભારે થશે ” ત્યારે
મને સંભારજો.

દોહરો.

કાળે માથે કરલીયો, ભગરે માથે ઊંટ;
નગણા માણસને ગુણુ કર્યો, તો તાણી બાંધ્યા કુંઠ.

લવીંગા ગયા બાદ કુવરબાઈ તથા બેન મરી-
યમ કથુરાને પુજવા લાગ્યા કે “ વહુજી ખુમનાની
દાશીએ છેલજરારને ખુમના વિષે અણધરતી ધાતો
કરી તે ખરી છેકે બોટી!

શ્રીઓ ભોળા મનની હોયછે તેથી કથુરાએ જખાળ
દિધો કે બાઈજી મારેથી કાઈ કહેવાય નહી
અમે તો

દોહરો.

જસકે શહેરમે કીજએ, ઉસકા કયા કીજએ;
ઉટખિલાડી લેખય, ના બીહા જહા કીજએ.

આ વચન સાંભળી કુંવરબાઈ કહેવા લાગ્યા કે
જા જા તું તો ખાલી ધાન કુટીજ જાણી છો.

સવૈયો.

“ કરી અંજન મંજન તેલ તંબોલ,
મુધારી અનુપ આકૃતિને;
“ ધરી ભુપણ ભવ્ય અનેક વીધી,
અભિલાષથી મસ્ત કરી મતિને;

“ મુખ દાયક સેજ બીછાવી કરે,
 હિર માહે વધારી અતિ રતિને;
 “બધુ વ્યર્થ ગયુ અરી ઓ લલના,
 રીઝવી ન શકી કદી જો પતિને.

સ્રીથી દવ પણ આધિન છે તો તારેથી એક
 જરાર વશ થતો નથી ?

સાસુજના વચનથી ચીડાઈ કથુરા બોલી.
 દોહરો.

“ જતન કરતી જાળવતી તાળા દતી તેર,
 “ વીના વાદળે વીજ પડી ભંમરે ભાંગી કેળ.

આ કથુરાના જવાબથી કુવરબાઈ તથા બેન
 મરીયમ સમજી ગયા.

મામા મૃગતમાસીની કચેરીમાંથી બાઈ ઠબો
 આવ્યો તેણે બારણા બહારથી ખોંખારો કર્યો એટલે
 વહુ કથુરા ત્યાંથી ખસ્યા. અને ઠબો મા તથા બેન
 બેઠા હતા તેની પાસે આવીને બેઠા એટલે લવીંગા
 તથા કથુરા વચ્ચે થયેલ વાત સર્વ તેમણે તેની
 આગળ કરી દીધી. આથી ઠબે કહ્યું કે “ માણ
 એ મુર્ખાને હજી ખબર નથી કે જસનેકી છીનારી
 ઘસને બડી જખમારી.”

સર્વેયો.

પરનેહ થયો પરદેશ ગયો,
 સ્વદેશતણા શત્રુ થયા રાજ;
 ગરાશ, ભારી, પુત્ર મીત્ર તબયો,

પાડાશીજને કહ્યો તેને પાછ;
પર ધર જમી રણરાત રહ્યો,
જંગલી જટને એણે કહ્યા હાથ;
એટલું દુઃખ પડ્યું શીર દાદુ,
અદૃષ્ટ આદરતા ઇશક બાણ.

આવી દુસાઈની વાતો ઠેગો કરે છે ત્યાં છેલજ-
રાર આવ્યો “તેને ડાઘખાને તેડાવો અને ખીરમાં
મીઠું નખાવો”તેની પેઠે તેને હુકળીને બોલ્યો.—
દોઢીયો.

હીરાગળના દાંતણ હંજડારે હંજડા,
એ દાંતણીયા પાડશે દાંત—લો.
જાવું છોડાને મોટી મેડીએરે મેડીએ;
કોઠ વેળાનો થાશે વણાશ—લો.
કણ ફીટીને કાળો નીસરે નીસરે
દોહરો

ઝાંઢરે ગંગા ને ગામમાં ગર, “ધરમાં માનવી દેવ;”
એ ત્રણેની પતિતન આવે, શાખી કહે સુખ દેવ.
રેમ નહી વહેમ નહી, નહી ગુણ કે જ્ઞાન;
શરમ હીણ સીંધ દેશમાં, સર્વે એક સમાન.

“જેને વ્યભિચાર વહાલો છે તેને કુળ મર્યાદા કે
સોકની લાજ શા હીસાખમાં.” છેલજરાર મોટા
ભાઈનો મજાજો તણ બોલ્યો.

દોઢીયો.

જાળ કોણીનો મધ સીંહ ભોણુરે ભોણુરું,
એતો ભીરૂશ્રી નહી ભરખાય—લો.

કરવી મોઢાંથી મારે ગાઠીડીરે ગાઠી;
 છાને છવનું જોખમ થાય —લો;
 બાંધવ તમારે નહી બોલવુંરે બોલવું.

ઠેબો નાનાભાઈને શીખામણ આપતા કહે છે—
 અભિચાર અભિચાર ભરેલો છે એ રસ્તે ચાલવા
 માણે પણ ના કહે છે.

શ્લોક.

“ પરચોની પ્રતિખોંદુ, કોટી પુખ નાસ્તિ;

“ જ્યો હાની તયો હાની અઘાહત્યા પદે પદે.

સર્વેયા.

માન જાવે ફીર ભાન જાવે,
 પતીયારજાવે અરૂ હામ અપારી,
 માન ભાનડી નાન પરજાનડી.
 મીત્ર સખી તો દત્ત ધિકારી;
 પરત્રીયામે ફર્યો જે જન,
 ઉતહીકી નાર રમે નીત જરી;
 દાદુ કહે પરદારાકે ખાતીર,
 કોઈ દીન જાનકી દોત ખુશારી. ૧

આવા હીન વચન ચીત ન ધરતા જરાર. તું
 તેજ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

મૃગ લોચની ગજ ગમની, હોય નીજ ધરમાં નાર
 પર પ્રેમદા માણ્યો નહી, ધીક ધર્યો અવતાર.

છકેલ જવાબથી ડામે ગુસ્સે થઈ કહ્યું કે “ આં-

ધળા પેઠે ધરમાં ધામારનાર આપણા કુળમાં તું
એકજ થયો વીચારી તો જો

સેરઠો.

સગાથી સગપણ ન કરવાનું કરીએ નહીં;
દીક્ષા દે એ દાદન; કરવાથી મરણ બહુ.
ભાઈના વચનથી ભોંડપ આવી તેથી હલ-
જરાર ત્યાંથી ચાલતો થયો. ભાઈ ઠેળાનું
બોલવું અકળ હતું જેવું કે:—

સેરઠો.

વાણીયા તારી વાણ, જન બીજા જાણે નહીં;
પાણી પીએ છાણ વણ છાણું રાંધેર પીએ.

હકુલો.

મુખથી બોલે મીઠું મીઠું, પેટમાં રાખે કાતી.
કપટીને શું કહેવું ઝાઝું, કહું દાદુ કરાખાતી.

આવા ઓછા પેટા અને વિજ્ઞ બુદ્ધિના મોટા
ભાઈ ઠેળાએ મામા પાસે જઈ હેલજરાર અને રાણી
ભુમનાનું (મામી ભાણેજનું) પોગળ પ્રકાશ
કર્યું. મૃગતમાસીએ ભાઈ ઠેળાની વાતપર જરા
ધ્યાન આપ્યું ખરું પરંતુ ધનનો ફળેતો કરે તો
પોતાની લાજ હુંદાય માટે “ આઠણને ન કહેતાં
કણકને માંરવા માફક ” ચંદનવાડીને સાતથરી
ચોકી હતી છતાં જન્મથી આંધળા અને અષ્ટવિ-
ધાની સાંગોને સુરો નામે બે ભાઈ હતા તેમની
ખંગલાની ચોકીપર નીમણુંક કરી.

દોહરો.

જો મતિ પીઠું ઉપજે, શો મતિ આગુ હોમ
કામન બીગડે આવકો, દુરીજન હસેન કોય

અનુક્રુપ.

કયાં જાડિં કો પાસે, નથી રામ ધરા પરે;
કાન્ના વિરહના દુઃખો, જાણે છે એકએ ઉરે.

મોટાભાઈ સાથનાં રક્તકનાં પરીણામનાં મોટી
અડચણ આવી પડી કેમકે આવા આંધળા અષ્ટ-
વીધાનીની ચોડી તા પડા બંદાબસ્તમાં છેલજ-
શરને જુમનાને મળવાની મુઝવણ થઈ અને મોટા
વીચારમાં પડી ગયો.

દોહરો.

સાયબતો સમર્થ હો, ધીરે ધીરે ધીર;
ગીરવર પર તરવર ખડે, વહાં કોણ સીચે નીર.
અજગર કરે ન ચાકરી, પછી કરે ન કામ;
દાશ મલુકાયું કહે, સખકા દાતા રામ.

“ ઇશ્વર સૌની ઇચ્છા પાર પાડે છે ” છેલજ-
શર મનમાં વીચાર કયા કરે છે તેવાંમાં યાદ
આવ્યું કે —

શ્લોક.

“ નરાંણાં નાપિતોષુનઃ પક્ષિણાં ચૈવ વાયસ;
“ ચતુઃપદા સૃંગાલસ્તુ, સ્ત્રીણાં ધુર્તાય માલિના.
‘ હવે મારું કામ એકે રીતે બર આવે તેમ

નથી પણ જુમના પાસે નીત્ય માલણ જસોદા
પુખ્ત સુગાર દેવા જાય છે તેને મળવાથી મનોકા-
મના પુનઃ થવા સંભવ છે ” એ વીચારી તેને
ધરે જવા નીસર્યો.

જસોદા માલણને ધરે ભીડભાજનનો બાવો
જનકીદાસજી દેલ કરતો કરતો શીવપુજા મારે
ફુલનો પડીયો અને બીલિપત્ર લેવા આવ્યો તે
જયસચ્ચિદાનંદ કહી બેઠો તેને માલણે એક ભજન
બોલવા કહ્યું તેથી બાવે ભજન ગાવા માંડ્યું.

ગરબી.

રામકી રામકી રામકી લગી મેરે,
અંતર આઠો જામ રામકી;   દેક.
રામકી પ્રસંશા જામે લીખીના,
ચોાહી કથા કયા કામકી.   લગી૦
રામકી કથા સુન સુન રહું મેં,
જસમેં ન બાત હનુમાનકી.   લગી૦

ગાવું પુરું થયું બાવાજી પુખ્તપાદિ લમ્પ ચાલવા
માંડયાં. જસોદા પોતાના ધ્યાનમાં બેઠી નવસરો
હાર ગુથતી હતી તેને આવી છેલજરારે કહ્યું
“ કેમ બેન જસોદામા બેઠાછો શું થાય છે. ”

જસોદા ઉંચું જોઈ જરારને ઓળખી ખમા
ખમા કરી પોતાના હાથમાં ગુથતી પુરો થએલો
હાર પેરાવી હાથમાં છડીદાર ગજરો આપી ઓ-
વારણા લીધા અને સાગામાંથી લાવી તે ઉપર
બેસવાડું કહ્યું.

છેલજારે નીચે તેની પાસે બેસતાં કહ્યું કે
 “ના બેન અહાંયાં તમારી પાસે નીચે બેસીશ.
 વાત કરવી ઠીક પડે એમ કહી ખીસામાંથી સોના-
 મહારો કાઢી કાપડાની કરી આપી.” “લેવડેવડ
 બેનડી સ્વાર્થીઓ ભાઈ આઈ વાલીકે ખાધું”
 જસોદાએ છેલજારને કહ્યું “ભાઈ મારા જેવુંકામ
 ખુશીથી કહેા કોઈ વાતની શરમ રાખો તો મારા
 આજ્ઞાના સોગત કે શ્રી રામની આજ્ઞા છે.” -

છેલજારે કહ્યું કે, તું મારી જમની માની
 બેન છે તેથી કહું છું જે મારે જુમના રાણીને
 મળવું છે;” અને તે કામ તારા સીવાય ખીજ
 કોઈથી અને તેમ નથી આ સાંભળી જસોદાએ
 કહ્યું કે “જુમના રાણી તો તમારી મામી થાય
 તેની પાસે છાત્ર શાગટે જવું પડે આ વાત તો
 અટપટી લાગે છે તેથી મારથી છાની રીતે મહા-
 મત કપાજ જન્મના અધા સાંગા સુરાની ચોકીમા
 દષ લઈ જવાય નહીં અને વાળી આવી વાતલી
 મામા મુગતમાસીને ખખર પડે તો માર ધાણીએ
 ધાલી તેલ કાઢે” આવું જસોદાનું બે.લવું સાં-
 ભળી છેલજારનું મનભંગ થયું અને વીવેશ
 વીચારમાં પડ્યો દુનિયા ઝામોડાળ ભાસવા લાગી
 ન બોલ્યો.

દોહરો.

“વરસે મેઘ એલીએ, દુકાળે માવડું નોય;
 “સુખમાં સુખ આવી મળે, દુઃખમાં તે સુખ નોય.

તોપણ વધારે મન દ્રઢ કરી માલજીને બીજા ધંધરાધિન કરવા ચુકિત રચી એક હીરાં કંઠી કાઢી આપી.

સોરડો.

દેવી હનમત વીર, ઢાંગીનું માર્યું કરે;

પણ પૈસા મારે પીર આવે છે પગ્ગલીકમાં.

તો બીચારી જસોદાનો શો આશરો હીરાકંઠી
જોઈ ટાઢીઢમ થઈ ગઈ “ ડાંગનું માર્યું ઊંચું જોવે
કાળીઆનું માર્યું નીચું જોવે ”

જસોદા જરારનો સાથે વાત કરવા લાગી “ કે
ભાઈ હું તમારા માં ખાતર લઈ જવાં તૈયાર છું
પણ જો જો હો હું ગરીબ મારી જાઉં નહીં.
“ પાડેપાડા વઢો ઝાડનો ખો કરતા નઈ ? ”
મારા પારખા જોવા પ્રયત્ન તો નથી રચ્યોને ?

“ આ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તમને ઇજા
નહીં આવવા દઉં ને કદી તમારાથી ફગલ-
ખાણ હોય ખરી એમ ધીરજ ભર્યા વચનથી
જસોદાને છેલ્લજરારે સમજાવી ખસ ભાઈ એટલુંજ
ખસ એમ કહી છેલ્લજરારને કહ્યું કે ” આ
છાખમાં રાણીજી વાસ્તે લેલો આગાડ પછેડો કાંચ-
ળી બાળુખંધ બેરખા હાર તુરને ગજરાં અને
બીજા છુટા ફુલ લઈ જવાના છે તેમાં નીચે આપ
ધુંચળું વળી સુઈ રહો એટલે ધંધરેઢાએ આપને
રાણી પાસે નીરભય લઈ જઈશ “ તેથી તેના
કહેવા પ્રમાણે જરાર છાખડીમાં મુતો એટલે

છાખડી બરી તે રસ્તે પડી ચંદનવાડીની સર્વે
ચોડી વઘાવી સાંગા સુરાની ચોડીમાં નીકળી
તેથી તેણીને ધમકારા બધ જતી સાંભળી તેણે
પટારી ” કોણ જાય છે ?

ઢાઢર ચડતા ચડતા જસોદાએ જવાબ દીધો કે
“ એતો હું બાશાહેમનો પુત્ર સંગાર લઈ જઈશું.

માત્રજની ચાલવાની છાથી સાંગાને વહેમ
આવ્યો ને સુરાને કહ્યું કે ભાઈ આ પુત્રના ભારની
ચાલ નથી કાંઈ વધારે વજનદાર ભાર ઉચકેલો
લાગે છે શુગતે પણ એજ પ્રમાણે અનુમાન આવ-
વાથી ભાઈને કહ્યું બરાબર છે તેથી સાંગે જસો-
દા માલજને રોકતા કહ્યું.

દોઢીયો.

પગ પાનીનો માલજ ધમકારે ધમકો;
આવડો નહોય પુત્રાં હુદો ભાર—લો.
બાલ માલજ તારી છાખમાંરે છાખમાં;
તે કાંઈ સંતાડ્યો છેલજરાર—લો.
અંધા ધારીને તું શું છેતરેરે છેતરે;

દોહરો.

પેલા બતાવે કુંગરા, પછી બતાવે ધાર;
પછી બતાવે પથરા, પછી બતાવે આર.

“ ખોટાને પગ હોતા નથી. ” પણ આ માલજ
જસોદા કોઈથી બીએ તેવી નહોતી એટલે રૂઆ-
બથી કહેવા લાગી.

દોઢીયો.

આંખો અંધા તારી કુટિયારે કુટીયાં;

વળી હેડાની પાછી કાં ફેડ.—લો.

લાજ લીધી તે રોડી રસ્તેરે રસ્તે;

કડવા ખોલ્યો કુડા બાંધી તોડ—લો.

ખોટા ઉત્રાવીશ તારી ખોળનેરે ખોળને.

આમ કહેવાથી સાંગો સુરો ચીકાર્ષ કહેવા લાગ્યો કે “ તું ઘણીની માનીતી છો તેથી ધાર તેમ કરજે પણ અમે તો સરકારી હુકમને અનુસરી વ્યાજખી કર્યા શીવાય જવા દેનાર નથી. ખોલ તું તે હુકમને આગ્રિન થાય છે કે નહી. ”

જસાદાના દીલમાંતો “ દાવલશાની જત્રા થઇ ” તોપણ ખરા પણાનો ડાળ રાખી સાંગો સુરાને કહ્યું કે “ તમને સરકારી છાપમાં શક આગ્યો ત મફતનું ખાઇ મકરકુદી સુએ છે તે ખરું છે.

દોહરો.

નથી તુજ તકદીરમાં, કરે ત્રણ ગણી કદિ તદખીર;
અમીર આફળે નહી બને, ફરતો રહીશ ફકીર.

પરંતુ હું તમારા જેવી થતી નથી નહિતો માહાળાને ત્યાં સરાણ તાણી તાણી આંતરડા તુટી જાય અથવા ગુજરીમાં ભજન ગાવાનો વખત આવે માટે છાનામાના પડવા રહિ ધમાધાનું ખીચડું ફેરોને.

આવા વચનથી સાંગો ખીજવાઈ કમાનમાં

તીર ઘડાવી બોલ્યો કે, “ ગાલીની ઝાઝી
 હવરી શું કરછ ? તારા કેવાથી નોકરી જાય તો
 પણ શું ? અમે તો ગાજરની પીંચોડી વાગે ત્યાં.
 મુઘી વગાડીએ ને પછી કરડી ખાધ જઇએ અમને
 આ નોકરીની દરકાર નથી કહે છે કે:—

દોહરો.

કવી કેણાંને સિદ્ધ કળા, અતિ ચોડા અવ્યાસ;
 એતા જાય પરદેશડ; તેને ગાજે ત્યાંજ ગરાશ.

માટે

દોહરીયો.

હિઠી ઉતારે માલજી છાબડીરે છાબડી;

કરે તીર તણા તેમાં ધાવ—લો.

જરવો હશે તો ઝટ જગશેરે જગશે;

નહિતો ફુલડા વીણી ચાલી જાય—લો.

ભાયડાને ભુલાવે ભુંડી ખાયડીરે ખાયડી.

આમ પરીક્ષા કરવાના વચન સાંભળી છેલ-
 જરાર છાબમાં પડ્યો પડ્યો વીચાર કરવા લાગ્યો
 કે “ સાંગાની કમાનમાંથી તીર છુટયું તો આપણો
 તો બેડો પાર માટે “ મોર હશે તો પીછાં ધણાં ”
 “ જીવતો નર ભદ્રા પામશે ” એમ સમજી છાબ-
 માંથી હાથ બહાર કાઢી જસોદાને ઘસારતથી એવું
 સમજાવ્યું કે સાગાંસુરાને કાંઈ લાંચ આપ આથી
 આવા કામમાં કાર્ય કરાળી માલજી સાગાનાં હા-
 થમાં હીરાકંઠી અને સુરાના હાથમાં મોહનમાળા
 પકડાવી અંદરે સાંગો તથા સુરો જેમ તેલમાં મુ-
 ઝી કુબે તેમ ચુપ થઇ ગયા.

દોહરો.

માયા વડી મોહની, જેના વજરના ગાળા;
સાંજો કહે સસવાણા, કાંઈક ચડયાને કાંઈક પાળા.

શુરે જસોદા માલણને કહ્યું “ તમે તો અગી-
આરાગણો આગે આગે ગોરખ જાગે આવું શુરાનું
બોલવું સાંભળી માલણ દાદરના પગથીઆં ચડવા
લાગી તેને જોઈ ખુમના રાણી બોલી.

દોહરા.

અડ ખુટ્યાં ઢોરોં વસુક્યા; વાલા ગયાં વીરશ;
અવસર ચુકી મેવલા વરશી કાંઉ કરેશ.

જસોદા વાલાના વીયોગથી હવે તારો મમ
શા કામ લાગે તેમ છે.

સોરઠો.

બીછડાને નહી બેશ ઉપભોગો અવની તણા.
આદેશને આદેશ; દાદુ દીલ હરે કર્યો.

એટલે હવેથી બીજો હુકમ ન થાય ત્યાં સધી
તારે આ વસંત વીહાર લાવવો નહી. આમ દીલ-
બાંગ અએલ રાણીનો બોલ સાંભળી જસોદા જરા
હશીને બોલી—

સોરઠા.

ચહાયે તેતો ચહાય, દ્રહતા હોય જો દીલ વીચ;
અમાર ગોથાં ખાય અલખ કળાને આંખવા,

(મહીના) (મે) પચેયો)

અચુક વીતે આઠ; આવે પ્રેમી પોકારથી;

(દિવસ)

નહીતો ત્રણસોસાઠ ઢાઢુ વીતે ઢાહીલા.

આમ કહી છાબ નીચે મુકી માલણના માર્મિક
બોલ રાણી બુમના સમજી ગઈ તેથી તેને ખુશી
થઈ એક સુદાગો ધનામ આપ્યો તેલછ ચાલતીથઈ.

માલણ ગયા પછી રાણી બુમનાએ છાબમાંથી
જેવો શણગાર ઉંચો કર્યો કે અદરથી છલજરાર
ઉભો થયો તેવીજ તેને રાણી બુમના જેમ ચંપા
સાથે નાગરવેલ વીંટાય તેમ વળગી પડી અને
હાસ્યમાં મૃગતમાસીનું સગપણ દરશાવા લાગી.

રાગ હીંછનો.

તું મારો તું મારો તું નજીંદલવીર

તું મારો નાનો ભાણેજડાં;.....ટેક.

તુથી જુદાઈ ઘડો જુગની જણાયે,

કેમ ધરી શકાય ધીર.....તું મારો.

તુજ વીણ ભાણેજડા સેજલડી સુની,

નેણે સુકાય નહી નીર.....તુ મારો.

તાલાવેલી મને તનડામાં લાગી,

શાંત કરોને શરીર.....તું મારો.

દાશી લવોંગા બારણા આડી શક નાખી પીઠ
કઈ પખાની દારી ખેંચવા લાગી પછીનીતો વાતજ
શી કથવી ? એકાંતમાં અંતર ઉભરા અને પ્રેમ
મપાળકજ હોય ને ?

દોહરો.

ગાભે લોથે બાજરો, પેલવાડની બર;

મોસર ફુટતો માથવો, હૈયા ઉઠતી નાસ

“ કેરી કમળ ને કામની અધધડી અબખે હોય,
અનંગરંગ રમ્યા પછી ચોપાટ રમવી શરૂ કરી,
પેખાર કુછાખાર પડવા લાગ્યા. બુધમાં બે દાણે
સોગડા સોતી પેટપર એમ અનેક રીતે બુમનારાણી
ની સોગડી દાવમાં આવે છે છતાં છેલ્લજરાર જતી
કરવા લાગ્યા એથી રાણી બોલી:—

દોઢીયો.

કંકુ વરણી કાયા કંથજીરે કંથજી,
અને કાંઈ હાથડીયામાં પદમ—લો.
દાણે ચડોરે જરવા સોગડીરે સોગડી,
કેમ ? મારના રાખોછો શરમ—લો.
હંસલી હીલોળેલ જરાર બુમનારે બુમના.
આવા પ્રેમ ભરેલા પ્રશ્નનો જરારે બોધતોજ
જવાબ આપ્યો.

દોઢીયો.

કાચી સોગડી કેમ મારીએરે મારીએ,
વળી કાયા સગે રમનાર—લો.
કુડે કલંક બેસે કુળમારે કુળમાં,
ગોરાં ગણો શું અમને ગમાર—લો.
હંજડા હીલોળેલ જરાર બુમનારે બુમના.
આ સંબોધનથી રાણી બુમના જરા શરમાઈ
નીચું જોઈ બોલી:—

દોહરો.

(ગદીના) (વગ્ન) (સોળ)

બાર સતીકો એક પતી, નવસપ્ત ભયે મોય;
આપ મીલેહો ચતુરપીયા, તો રસમે ન્યુન કયાહોય.

આમ પ્રેમ સંવાદ અને પ્રેમ રમતમાં આ
 જોડું આનંદ ભોગવે છે અને અહીંયા ખીજી તરફ
 સાંગા સુરાને વિચાર થયો. “ મન ચંચલ છે
 અને ધારે તો એક પળમાં પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા
 ફરી વળે ” માળણને જવા દેવા પછી તુરત મન
 તરંગ ઉછડ્યા “ ન જાણે જનકી નાથ પ્રભાતે કિં-
 ભવિષ્યતિ ” અને વિચાર કર્યા એટલે સાંગે સુ-
 રાને કહ્યું કે, “ મૃગતમાસીને આ વાતથી જાણિતા
 કરવા તે એવી રિતે કે “ હાંગ ભાંગે નહી ને સર્પ
 મરી જાય ” નહીતો જગતની આપણે માથે કેણી
 રહી જશે કે, “ આંધળા દળે કાં ગાય એનાથી ચો-
 ડી શુ? થાય ” આ ભાઈની કહેલી વાત સુ-
 રાને ખરાખર યોગ્ય લાગી તેથી તે સાગાને ત્યાં
 ચોડી ધપર રહેવા દઈ પાતે મૃગતમાસી પાસે
 આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો.

દોઢીયો.

પાક્યાં ટીડારાં હુમખાં હુલેરે હુમખાંહુલે,
 એના વેડનારો ચોર કચોર—લો.

મૃગતમાસી તારા મહોલમારે મહોલમાં,
 આજે માળા ધાલે છે મોર—લો.

કરીયે ખખર કલંક કારણેરે કારણે.

“ હર્ષ શોકની કુદરતેજ ખખર પડી આવેછે ”
 દુવો દસમો વેદ સંમળે છે તેને સાલે ” આ ચોર
 કચોરનો સુરાની યુક્તિથી મૃગતમાસીના છેલ
 જરાર અને જુમના રાણી વચ્ચેના શકને ટેકો
 મળ્યો અને ચીતમાં ચરપટી લાગી.

દોહરો.

તુંલસી રેખા કરમકી, મીટા શકે નહીં રામ;
મીટાવેતો વિલંબ નહીં, સમજ કીયો હે કામ.

કર્મ યોગે કથુરા પણ મામીજીને મળવા આવેલ
તે પણ સુરાની સમસ્યાને પામી ગઇ. એટલે મા-
મીજીને આડું અવળું સમજાવી. પોતે ધરે જતાં
રસ્તામાં દાશી મંજુધોષાને કહેવા લાગી કે તું
ચંદનવાડીએ જા અત્યારે ઠાકોર ત્યાં જુમના પાસે
હશે તે ઇંકના આંધળાઓને ચેતાવીએ “ચોમા-
સાના વકરેલ કુવાના દડકા મહાસાગરની મોટાઇને
જાણતા નથી” મામાજી ત્યાં ગયા તો ભુંડું થશે.

આ હુકમ થતા ચતુર મંજુધોષા ચંદનવાડી
નજીક જઇ કહેવા લાગી:—

દોઢીયો.

કરલો અમારો કુલક્ષણારે કુલક્ષણો;

એતો છુટા મેલ્યો નવ જાય—લો.

સાકર મેલીરે બાધ સીંધનીરે સીંધની;

એતો ગાળ હાટોડા ખાય—લો.

જીવ જરવાનો રાણી જુમનારે જુમના.

આવો અણચીતવ્યો માર્મિક અવાજ આવતાં
રંગમાં રત થયેલા છેલજરાર અને રાણી જુમના
અમકયા. અને અવાજ બંધ પડ્યો અવાજ ઓ-
ળખ્યો અને છેલજરાર બોલ્યો કે—આ બોલવું
કથુરાની દાશી મંજુધોષાનું છે માટે આથી એમ
સમજાય છે કે કાંઇપણ ગડબડ હોવી જોઈએ.

આવું કારણ જુમના પણ સમજ હતી તેથી
તેને ન ગણકારતા પ્રેમની ધુનમાં અદારીમાં આવી
અન્યોક્તિથી ઉતર આપ્યો—

દોઢીયો.

પીળી લીલી પાંખનો ભરભરે ભરભરે,

એ તું ભરે મુખે નવ જાણ—લો.

ફુલમાં ફસાણો છે તે ફાંકડારે ફાંકડા;

છુટો પડશે ઉગમતે ભાણ—લો.

સવારે આવશે તેનો સાયબોરે સાયબો.

આવો જવાળા દમરદાને હજી ધડીતો વીતીનથી

ત્યાંતો મહેલનાં ચોકમાં ચાકર નફર ખમા ખમા
કરવા લાગ્યા. તેથી રાણીએ છેલજરારને જુપાવવા
ગોઠવણ કરી ઉતાવળથી પોતાની પેદીમાં પુર્યો
અને દાદરાના પગથીએ મૃગતમાસી કટકટ ચડવા
લાગ્યો. “ ધીરજના ફળ અને ઉતાવળના પાળીયા
ચીથરાનો તોપણ ઘણી આવી અચરાધમાં છેલજ-
રારની પાઘડી મેજ ઉપર પડી રહી મૃગતમાસી
આવી હીડાળાખાટપર ખીરાજ્યા રાણી જુમના
થણ પાસે નીચે ચાકળો નાંખી બેઠી. “ તન
મારું તારી પાસે મન મારું આટ, કાળજની કાર
મારા ખાટા નીચે લોટ ” એ રીતે ઉપર મને મૃ-
ગ તમાસી સાથે વાતો કરવા લાગી.

“ જોવો વિચાર તેવો ઉચાર ” જુમનાની ઉ-
પરની મીઠી વાતોથી મૃગતમાસીનું મન જે કાર-
ણે અહીં આવ્યા હતા તે જુલજુ નહો ઓછામાં
ધુરી છેલજરારની પાઘડીપણ મેજ ઉપર પડેલી

નજરે જોઇ તેમજ યુમનાના શરીર ઉપર પુરૂષ
સંગના ચિનહુ પત્યક્ષ જોયા તેથી ગુસ્સે થઇ
બોલ્યો—

‘દોઢીયો.

સેજ ચોળાણી રાણી કુલનીરે કુલની;

અને દીસે ઉઝરડા તમારે અંગ—લો.

કોની પડીછે કહોને પાઘડીરે પાઘડી.

કોથી રમ્યા રાતડીએ રંગ—લો.

સાચું બોલોને રાણિ યુમનારે યુમના.

રાણી પાઘડી જોઇ ખસીઆણી પડી તો ખરી
પણ બેઘડક રહી જવાબ વાળ્યો.

દોઢીયો.

બની પુરૂષ બાંધુ પાઘડીરે પાઘડી;

આજે અશોશી હુતી મારે અંગ—લો.

ચોળાણી આળોટ રાજ સેજડીરે સેજડી.

રમતા રાતે દાશીથી રંગ—લો.

દીનડા વીતાવું એમ દોહીલારે દોહીલા.

આ જવાબથી મૃગતમાસી સતોષ પામ્યો
નહી અને રાણીને તીરસ્કાર યુક્તીથી કહયું ‘રાણીજી
ફેફાં ખાંડા નહીં ? તમારી યાસે છેલજરાર
અત્યારે નકી હાજર છે આ પાઘડી છેલજરાર
નીજ છે આ ખરી વાત યુક્તીથી ખોટી પાડા છે
હયો આ પાઘડી ફરી બાંધો જોઇએ ’’ એમ કહી
કોથથી પાઘડી વીખી નાંખી.

રાણી વીમાસણમાં પડી પણ સમયસુચકતા

ધાપરી હસીને રાજાને જવાબ દીધો. “ હજુર
મારે આપની પાસે નીર્લજ થવું ઘટે નહિ તમારી
થોડી અદબ રાખવાની જરૂર છે મારે આપ દસેક
પગથીઆ દાદર ઉતરી જવ એટલે હું પાધડી
ખાંધી બતાવું છું.

આથી ભોળા દીલના મૃગતમાસી બોલ્યા
ઠકરાણાં તમે કહોછો તેમ અમે કરીએ છીએ
જોઈએ તો ખરાં કે તમારી કેવી ઠગાઇ છે.

દોહરો.

“ ત્રીકમ ત્રીયા ન ધીરીએ, મર શીર કાકીને દીએ.
“ મદી કીનારે રખડા, કદી સીંચે કદી સમુળા લીએ.

એમ કહી દાદરા નીચે ઉતર્યા એટલે દારી
લવીંગા ખારણા આડે ઉભી રહી અને યુમનાએ
પાધડી પટારામાં છેલજરાને આપી. તેથી જેવી
હતી તેવીજ પાછી ખાંધી આપી તે ટબલ પર
મુકી અને મૃગતમાસીને ઉપર બોલાવ્યા તેણે પાધડી
જેવીને તેવીજ દીઠી આથી પણ શક ગયો નહી
એટલે વીચાર્યું કે “ જમ વીના છાકરા મરશે નહી”
એમ ધારી ખરા વીશ્વાસ પાત્ર ઠેખાને નવમી
ચોકીએ રાખવાનું મનમાં નકી કરી ગયા મરગત-
માસી ગયા બાદ છેલજરાને પટારામાંથી બહાર
કાઢ્યો અને તેણે પણ રજ માગી ત્યારે રાણી
યુમના દીલગીર થઇ બોલી.

દોહરો.

(૭૮)

વાલા થશે વીજોગ ભો, વા'લો તણશ જેહ;

(રાજ)

કરગર રહો કંથલ, સમણશ મળીયું એહ.

છેલજરારે કહ્યું—“ પ્રેમીલા હાલ રોકાવું એ
જોખમ ભરેલું છે ” “ કહિ તમારા કહેવા મુજબ
ધરણીધરે ધાર્યું હશે તો ’ હું પણ—

સવૈયા.

દેશ અને વિદેશ મહી, ખાગે ખંગલે ખગીએ ફરશું
નીરખી કદી નારો નૌતમને, વહાલ થકી તેને વરશું.
ધૂણા હર્ષ થકી કરી નાત વરા, પ્રીય પુત્રના વીવાહ
આદરશું;

દેહ પ્રાણ દાદુ છે ત્યાંહ સુધી, ચીત શોક
સંભારીને કરશું.

દોહરો.

પીડા કર છે પ્રીતડી, પ્રેમીને છે પીછાણ;
દીપકમાં જાણે દાઝવું તોય ખોવે પતંગીયા પ્રાણ
પણ આ ધડીએ તો દુર રહેવું દુરસ્ત છે કારણકે

દોહરો.

દારા આ તન એક છે, કાયા જુગલ જણાય:
દુરી જનથી ડરતા રહે, મુજન ચતુર સદાય.

રાણી જુમના સંકટ પરાજય પામી બોલી
“ ત્યારે પ્રીતમ હવે ફરી દર્શનનો લાલ કયે દીવસ
થશે ? તેને જવાબ દેતા જરારે જુદા પડતા કહ્યું.

સોરડો.

વીસે દીનો વદાડ, આઠે દીને આવશું;
અકસ્માતની આડ, ધધીરને આધીન છે.

(કુકર્મરે કામી શું ન કરે એ રાગ)

જોધ મગન પયો ધરે મન ચડયું અતિ ભ્રમણે ટક

ધનન ધનન ધન અતિ ગરજે,

ચપળા ચમકારે ચીત લરજે;

અધકાર નીરખી નજરે,

મન ચડયું અતિ ભ્રમણે.— જોધ૦

શારદા બપૈયા તણા શોરભરે ઉર,

ઝીલી જીથ જગનુ તણા અતિ શુર;

દાદુર રવ દીલભરે,

મન ચડયું અતિ ભ્રમણે.— જોધ૦

પ્રચંડ પ્રભજન તણું આગમન,

શાંતવનતાતું કરે ઉલ્લંઘન;

શત્રુ થઇ સંચરે,

મન ચડયું અતિ ભ્રમણે.— જોધ૦

દંપતી ગણ સૌ પાવસ સુખલે,

વામા વીરહી અતિ આરત સહે;

રતી પતિ વ્યથિત કરે,

મન ચડયું અતિ ભ્રમણે.— જોધ૦

દોહરો.

ગીરીવર મોરા ગેકીયા, તરવર પાલવીયાં;

સૃષ્ટિ બની શોહામણી, એથી સજણ સાંભરીયાં.

દીવાસો સો પર્વનો માસો આજ દીપ પુજનનું
જીવૃતનું જાગરણ હોવાથી કેરાકોટની શેરીએ ને
ગલીએ ઉત્તમ વર્ણની શોભાવ્ય સુંદરીના કંઠથી.

રાસડો.

વટ સાવત્રી વૃત આજ પુરણ કરીએરે
ધરી કુમકુમ અક્ષત હાથ ફળ તો ધરીએરે.

રાસડો.

સમયર સુખકર સંસાર શિયળ ભૂષણ સંજીવે
એ વિણ નિગુણાં, નરનાર તનમનથી તણએ.

આવી નીકળતી ધ્વની છેલજરારને કાને પડી
નિદ્રામાંથી ચોકી ઉઠ્યો. પલંગમાં પડ્યા પડ્યા
નીદ્રા ઉડી ગઈ અને મનમાં અવનવા વિચારો
આવવાથી મસ્તક ધુન થયું અને ચેન નહીં
પડવાથી પલંગ છોડી ઉભો થયો અને જમાના
અનુસાર છેલાઈતો ફાકડો પોષાળ શરીર શોભ-
તો સજી તયાર થયો. વીજળીના ચમકારાથી પ્ર-
કાશતો હતો તેથી બારીમાંથી જણાઈ આવતું હતું
કે ધડીક પહેલા વરસાદ એક બે રેડી આવી ગયો
હતો છતા હાલ એકલપણી ધીમે ધીમે ગરજના
સાથે વરસે છે તેથી પહેરલ પોશાળના રક્ષણાર્થ-
નું સાધન (છત્રી) તથા એક વરસાદ ઉપયોગી
સરસ ફાનસ સળગાવી લઈ સાથે લીધું અને જા-
ગરૂણી રાત્રીના રસના ભેવા નીસરી પડ્યો.

દોહરો.

મેળો મોહરમ નોરતાં, ચોથું સમો વરસણું
જાગરણ ભેવા જાય છે, ઝાઝા જારી જન.

તે શેરી ચોઠા ગલી કુચીઆ ફરતો ફરતો

શેહર અહાર નૌતમપરામાં આવી પહોંચ્યો અહીં
આતો ઉચ્ચકાઓને ઉતેજન આપનારીઓ રહેછે
ત્યાં કાંઈ “ કાગડાના મુખમાં રામ હોય નહી ”
તેથી તેઓ પોતાની લાયકી પ્રમાણેજ ઢાલકના
તપલ સાથે ગાઈ રહી હતીઓ.

રાસડો.

સાંકડી શેરીમાં છેલ સામો મળ્યો મુને.

ચમચમ જોડા વાળો—ભોરીંગડો.

લેને ભોરીંગડો લેને ઝીંગુવો.

દોહરો.

ખરકીયાના પ્રેમમાં, ખરી છે ખવાસણ;

કર્ણ દુકા નહી પૂંછકું ચતુર્થ નથી ચરણ.

આ આવજા તે આવવાના સ્થળ તરફ છેલ.

જસર વળ્યો અને ત્યાં પહોંચ્યો અટલે રાસડો.

પુરો થયો પણ અહીંઆતો ઘણી છટકેલીઓના

ચારો છકેલ થઈ ઉભા હતા તેઓના હાથમાં

ધોફા લાકડીઓ ઠાંગો વીંગરે હથીઆરો હતા તે

ઉભેલી રાંડોને “ જ કાગડે ઘુડ ઘેરા ” માફક

ચારે તરફ વીટળી ઉભા હતા. ત્યાં છેલજસરે

લાલ લીલા પીળી દિવાળીઓ સળગાવી સોના

મોઢા જોવા પ્રયાસ કર્યો તેની તરફ સૌ ચીડાઈ

પણ કહે શું જોવે છે તો તે તો રાજ મૃગતમાસી

નો ભાણેજ છેલજસર નિસર્યો તેથી તેઓ સૌ બી-

આરો ઊલટા “ આવો ભાઈ પધારો ” માન આ-

ર્યું કદી કોઈ બીજો નખળો પાતળો હોતતો એક

બીજના તોલા રંઝાઈ જાત થણુ આથી તો ઉછા-
છળીઆના અંતર ઉભરાણા;

રાસડો.

કેવડાના છાગા મેલીને મુને છતરી,
કેવડો રાજ દરબાર.
મારું મન મોલું છળીલાને છડલે.

બેત.

એક નુર આદમ હજાર નુર કપડા;
લાખ નુર જવેર, કરોડ નુર નખરા.

પણુ છેલજરારનું મન આથી વધારે વ્યાકુળ.
થયું અને યાદ આવ્યું કે—

દોહરો.

સજન મીલાપી બોત હે, તાલી મીત્ર અનેક;
જીન દેખે છાતી ઠરે સો લાખનમેં એક.

એટલે જુમના રાણીની પ્રીત યાદ આવી અને
પોતાની પાસેનું જ્ઞાનમ કોઈને આપી દઈ એકલાએ
ચંદનવાડીની રાહ લીધી. “ પ્રેમી પ્રેમપાત્ર મેળ-
વવા ક્યાં સુખ દુખ ગણે છે ” આવી અધારી
મેઘલી રાત્રીમાં વરસાદના પાણીથી ભરાએલા
ખાડા ખખોચીના દેડકાં તથા તમરાના ભયંકર
અવાજ અને ઉડતા આગીઆના ચમકારા વચ્ચે
થઈ ચંદનવાડીએ પહોંચ્યો પણ અહીંઆ ભાઈ
ઠેબાની ચોકીમાં પરંદા પર મારી શકે નહીં ત્યાં
જરાર શી રીતે ફાવે તોપણ ભાવી પ્રબળ છે

કિલ્લાની બાબુમાં એક તાડનું ઝાડ હતું તે યાદ
આવ્યું અને અનુમાન્યું કે તે ઉપરથી મહેલના
ઝરૂખામાં જવાય ખરું તેથી તે ઉપર ચડ્યો અને
તાડને ડાલાવા લાગ્યો તાડના ડાડવાથી તેના પાં
દડા પવનના ઝપાટા કરતાં પણ વિશેષ ખખડવાથી
સ્વાભાવિક રીતે ચોકી કરતાં ઠંબાનું ધ્યાન તે
તરફ વળ્યું તો ત્યાં વિજળીના ચમકારામાં પોતા
ના ભાઈ છેલ્લજરારને તેના ઉપર ચડેલો જોયો
એટલે જો પડકારેથી ફજેતી ના હરે તેમ ન કરતા
સમસ્યાથી બોલ્યો—

દાદીયો.

ઉચી તાડીરે છતવા વધે ગઈરે વધે ગઈરે;
એતો વાચે ઝીકોળા ખાય—લો.

કરલો વળાભેં ઘણી કોટડીરે કોટડી;

પણ પવન પાછેરો થાય—લો.

ફટ ફટ ઓખરીઆ બોતડારે બોતડા.

આવું ઠંબાનું દહેણું જરારે ધ્યાનમાં ન લીધું
અને મહેલના ઝરૂખામાં ઠેકી ગયો અને રાહ
જોતી બેઠેલી બુમના રાણીને પલંગ ઉપર ભેટ્યો.

દાહરા.

સજન પથારી સાફડી, તોજ સુતાનો સ્વાદ;
હૈયે હૈયું મેળવે, જેમ લોહું મેળવે લુવાર.

આથી ભાઈ ઠંબાને તને બદન લા લાગી.

દોહરો.

સારેકે સત સલામ, નરસે કે ડાણ;

નરસા નોય જગતમે, લો સારા સંભરે કી.

ચાડીયો ચાડી ખાવા તૈયાર થયો ઘણી વખત
મૃગતમાસીના કાન લાંભેયા પણ તેણે માનેલ નહીં
એથી પોતાની નાનીમા પાસે જવા વીચાર કર્યો
પરંતુ મુરખના મનમાં આવ્યું નહીં કે—

દોહરા.

સ્ત્રી ધનથી સાંપડે, પુત્ર સંયોગે હોય;

માનો જાયો ના મળે લાખ વીમાસે તોય.

તેથી નાનીમાને લઈ ચંદન વાડીએ જવ
નીસર્યો.

છેલજરારે રાણી બુમનાને લાઈ ઠેખાએ આ
હુકીકત જાણી છે તેથી હાલ અહીંઆ ઝાણવાર
ન રોકાવાનું કહી રજા લીધી અને દાહરાના પગ-
પગથીઆ ઉતરે છે ત્યાં સામે આવતા નાની મા
મળ્યા અને કેાપાઈમાન થઈ કહેવા લાગ્યા.—

દોહીયો.

ઉજગરે ઘેરાણી તારી, આંખડી રે આંખડી;

બહેકે અતર કસ્તુરી અંગ. લો.

રમ્યા રજની ભાણેજ, કેની મેડીએ રે મેડીએ;

રમ્યા કષ્ટ રામાથી રગ. લો.

જરવા લણવી તારી જાતડી રે જાતડી.

છેલ્લજરારને નાનીમાના બોલવાથી ગુસ્સો
 ઝાડ્યો રહ્યો નહીં અને મનમાં કહેવા લાગ્યો કે
 “ છાશ લેવા જવી ને દાણી શું સંતાડવી ”
 માથે આવ્યું મોત ને આવળ શું આવવી એટલે
 બેઘડક થઇ જવાખ આવ્યો—

દોઢીયો.

કેસર ગુલાલને, કુંમ કુંમ રે કુંમ કુંમે
 કર્યો બુમનાએ લાલ ગુલાલ. લો.

રમતાં રંગે વિત્તી, રજની રે રજની;
 ખુલુ થાશે તે રહ્યો નહીં ખ્યાલ. લો.

નહીતો નાની મા છાતું રાખતે રે રાખતે.

આમ બોલતો જરાર હજી અટક્યો નહીં ત્યાં
 તો માતૃશ્રી કહેતા આવવાથી રાજા મૃગતમાસી
 કાઢે ભરાયેલો હાથમાં ખુલ્લી તરવાર લઈ આવતા
 બેઘ જરારે પોખારા ગણ્યા એટલે મૃગતમાસી
 તેની પાછળ દોડ્યો પણ કોઈ રીતે ફાગ્યો નહીં
 તેથી પોતાના કાંડા ફરડતો માખીઓના સાવજ
 માફક બળ પછાડતો બોલ્યો.

દોઢીયો.

બાળ બેનીના બચ્ચાં, નાગના રે નાગના;
 પરવશ્યા મેં પાછને દુધ. લો.

કંસ મારતો દેવડી, બાળને રે બાળને;
 કાન જન્મે રહી નહીં શુદ્ધ. લો.

ભુંડું કરનાર, ભાણેજડા રે ભાણેજડા.

દોહરો.

કંકર તો શંકર ભયે, કિંકર ભયે હૈ શ્યામ;
 કહી ઠાળકી એ ગત્તી. કહાં પાવે અભિશંભ

આમ તે બબડે છે ત્યાં આગળ રાણી બુમના
એ આવી શાંત પાડવાના હેતુ એ કહ્યું કે—“ રાયજી
છેલ્લજરાર અહીંઆ વણ તેડાવ્યે આવ્યો નહોતો
પણ મારા બોલાવ્યાથી આવેલ હતો; તેથી તેના
ઉપરનો ગુસ્સો જે ઉતારવો હોય તે મારીજ ઉપર
ઉતારો કારણ કે તેમાં મુખ્ય ગુન્હેગાર હુંજ છું ”

રાણીના આવીરીતે અચાનક પ્રેમભર્યા દેખાતા
દૃઢ્યથી બોલેલાં બોલ સાંભળી મ્રગતમાસી પ્રેમ
લુબ્ધ થઈ નરમ પડેલા જુસ્સાથી બોલ્યો. પણ એ
નીમકહુરામ નીરલજને અહીંઆ બોલાવવાનું
પ્રયોજન શું હતું તે જાણવાની મારે અવસ્ય
જરૂર છે.

હાહરો.

નમે નમે મે ફેર હે, બહોત નમે નાદાન;
દગલબાજ બમણા નમે ચીતા ચોર કમાન.

રાણી બુમના પ્રેમજળ પાથરી વધારે નરમ
પડવાના હેતુથી સમય સુચકતા વાપરી જવાબ
આપ્યો કે “ આજ મારે જોરી પુજન પુર થયું છે
તેથી તેના ઉજવવા સારું ” સો આજણ જમાડીએ
અને એક ભાણેજ રીજવીએ તે બરાબર છે એમ
ધારી આજે તેને ખુશી કરવા માટે દારી લવીંગા
સાથે બોલાવ્યો હતો દરમ્યાન આપ તથા માતૃશ્રી
રોશભર્યા પધારો છો એવું તેના જાણવામાં આવ્યું
તેથી તે ભાગી ગયો હોય એમ હું ધારું છું ”

સે રઠો.

બોલી સુણતા બાન બને, નીરખે માને લાડ;
તો કેમ હશે નહીં હાડ મળી તેન નચાવે નાગરી.

આવા વચનથી પ્રેમા આધીન થઇ છેલજરારને
મારવો ભુલી જઇ લગ્ન સામગ્રી તૈયાર કરવા સાફ
મરઘતમાસી પાછો ફરી રાજમહેલમાં ગયો. •

ઠેખાની દેખરેખ નીચે તળાવના કીનારે બેવડી
કનાતો નંખાવી લીડલંજનવાળે આરે મોટા સમી
યાણામાં ગૌરીપુજન ઉજવવાની સામગ્રી સાથે લગ્ન
સામગ્ર તૈયાર રાખી હજી સૂર્ય નારાયણના કીરણ
આ દારંગી દુનીયાપર પસર્યા નથી એટલામાં રાણી
બુમના દાશી લવંગા સહીત રથમાં બેસી આવી
પહોંચ્યા “ દરેક સ્ત્રીઓ ઉકરડે ચોરીયો ઘુળખાણે
આધીઓ અને નદીએ લાગીઓ ” એ કહેવત
મુજબ રાણી બુમના આજુ ચીર પહોરી તળાવમાં
નહાવા લાગી બુરામા બુરી એકાંત ધી કઠણ પણ
અગ્ની ઉપર પીગળે એથી આ ચંદ્રવદની બુમ-
નાને જોઇ ઠેખાનું મન ચલીત થયું ને બોલ્યો-
દાઢીયો.

ઠેખા જેવારે મામી ઠાકરાંરે ઠાકરાં;

જોયો જરવો અમારો ભાઇ લો.

તેમાં મોયાં શું રાણી બુમનારે બુમના;

એતો જોડ કજોડ કહેવાય લો.

કરીએ આવોતે જરીક ગોઠડીરે ગોઠડી.

આ ભાભીજી કાંઇ ભોળા નહોતા કે દર ભેળાં
સુધ જાય ” બુમના સમજકે “ આ મેડકીતે પણ
બુખમ થયું ” માટે આકડાની દેવીને ખાસડાની
પુજા કરવી ઘટે એમ ધારી ઠેખાને જવાબ આપ્યો કે-

દાઢીયો.

દેખા તું જેવા મારે ઠાણીયારે ઠાણીયા

ભરેપર ઘેર રહીને પેટ--લો.

મોઢુ મોરી જોગ તારૂં મુરખારે મુરખા;

ફાટી મુવા છો હયા ફુટ--લો.

હંજડો જરવોને માડું યુમનારે યુમના.

“સાચું કહું સગી માને પણ ગમે નહી”

પણ આ યુમનાના બોલથી ઠેબો રીસે ભરાયો

નહી પણ દીમાકથી કહું કે મામી તમે માનતા

નથી તે મારી પોતાનીજ ભૂલ છે કારણ જે--

ધુચંગીયો.

આંખો ઊંચો ઊંખરમાં, તે વખતે વેડાણો નહી,

પરદેશે જઈ પાક્યો, તે શાખની સાથે રહી,

શાખની સાથે રહી તે શાચી;

એવી ખખર હોતો કેરી વેડત કાચી,

ખાંતેથી રસ અમે ફાઢત સહી

આંખો ઊંચો ઊંખરમાં, તે વખતે વેડાણો નહી.

“પરંતુ તમે પાણીમાં રહી મગરમચ્છથી વેર

બાંધી ક્યાં જવાના છો હવે આ જીવાનનો ઝપાટો

જોજો કે જગર અને તમારું શું થાય છે”? અમ

કહી ઠેબો મૃગતમાસી પાસે ગયો.

દોહરો.

સહાય કરે સૌ સખળને, નીરખળને નહી કોઈ;

ખવનથી પાવક વધે, દીપક અંતજ હોય.

“ઘરક કરો મ્યારો મતી કરો ઘરી ઘરકમે

જરૂર સીતા રામ મીલે” છેલજરારને રાણી યુમ-

નાના તળાવ ઉપર જવાના ખખર મળતા તે

પણ ત્યાં જવા નીસર્યો તેજ રસ્તે થઈ જતા ડેખાએ
પણ જરાને જોયો તેથી તેને વીશેષ અગત લાગી
અને જતા વારજ મૃગતમાસીને કહ્યું.—

દોઢીયો.

મામા મેયુમાં પાડો, માલતો રે માલતો;
કરે તળાવ માંહે તોફાન.— લો

શરમ મેલીરે સરવે, લોકની રે લોકની;
ગડમથમાં છે મસ્તાન.— લો

હંજડો હીલોળેલ જરાર યુમનારે યુમના.

આવચન સાંભળતાંજ મૃગતમાસી મહા કોવમાં
આવી બોલ્યો.—

ઝુલણા છંદ.

માણીઆ વાતમેં તાહેરી સાંભળી,

ઝરથી દુર સદાય રાખી;

નહી કદી હવે એમ કરનાર હું;

ગ્રંથ કરું નીચે દ્રવે ઝાંખી.

દાઝ દીલે ઘણી આજ ચડી મને,

દુષ્ટ દગાખાળે ધર્મ ધોયું;

કામ કરનાર વ્યભિચાર એવા નરે,

સુ કહું નુર રજપુત ખોયું.

ડેખા આંજો નિશ્ચય જાણજે કે રાણી યુમના
સાથે જરાને જોઉં તો હવે પછી તેને તું જગતમાં
જીવતો જોઈશ નહીં. ” એમ કહી માનાસાઈ મયાન
બહાર કરી તાબડોતોબ તળાવની પાળે જઈ
પહોંચ્યો જુવે છે તો—

દોહરો.

વાયે હાલે વાહળાં, કરીયે હાલે વાહ;

સનકારે ચાલે સજળા, તેની જોડ ચાલે જીવાન.
જેમ સીંહલદ્વીપનાં માન સરોવરમાં હાથી
હાથણીઓ રતી વખતે મસ્તી કરે છે તેમ છેલજ-
રાર અને રાણી જીમના બરછીયાં પોટલીયા ધુબકા
મારતા કુબડીડાળ અને પાટુડીની રમતો કરી રહ્યા
છે. તેવામાં રાણી જીમનાની નજર મૃગતમાસી ઉપર
પડી તેથી જરારને કહેવા લાગી.

દોહરો.

આ રામ રામયું રાણા પરલવે પીછાણજો
ડાલરીયા દીલદાર સરગાપર છેડે નથી
પણ આપના શરીરનું રક્ષણ કરી ગમે તે પ્રકારે
સટકી જાવતો પ્રીતમ બહુજ સાફ.

આથી જરારે પ્રીતાવેશમાં ઉતર દીધો કે.—

દોહરો.

હંસા પ્રીત કાયકી, બીપત પડે ઉડ જાય,
આ સાચી પ્રીત સેવાલકી, જલ ભેલી સુકજાય
સર.

સખ કહેતેહે, ચાહ મુસ્કેલહે
સખ ગલત, નીબાહ મુશકેલહે,
મૃગ તમાસીએ મનમાં ધાર્યું કે આ બેશરમેને
મારા આવવાની જાણ થઈ નથી તેથી ગુસે થઈ
જીમનાને કહેવા લાગ્યો.

દોહરીયો.

રાણી પરેજ પરનરનીરે નરની,
અને એક પહેરી આજી ચીર, લો;
જળમાં રમોછો જરવા સંગમાંરે સંગમાં
જેથી સાફ દખાય શરીર લો.

બાળા બહોતેર પરીવા બાપનારે બાપના.

વાવેતર બગડે વન્સ બગડે, શાક બગડે દીવ-
સ બગડે પણ સ્ત્રી બગડે ભવ બગડેયો સમજવો.
રાણી બુમના બગડી બીજાની બની બેઠી પાસ-
ઠમી ભોગણીએ બેઠડક જવાબ દીધો.

દોઢીયો.

ચાંદો મુરજ ચડ્યા ગંગનરે ગંગને;
તેમ ભાણેજ મામી કેરી જાંગ. લો
કુદરતી નીયમ કોણ ફેરવેરે ફેરવે;
બુદ્ધા પડે શુ? પાણી મારે ડાંગ-લો.
દરીયો ડાળેતે ડુબી મરશેરે મરશે.

આમ બોલતી બુમના તળાવ બહાર નીસરે છે
એમ બાણી છેલજરાર પણ તેનીજ પાછળ બહાર
આવ્યો એટલે ગુસ્સે થએલ મૃગ તમાસી ખુલીત-
રવા લઇ ઉભોછે તેણે છેલરાજને તે તરવાર મારી
તેથી જનોઇ વડ ઉતરી ગઇ.

દોહરા.

ભાઇ મુવે ભવ હારીએ, બેની મુવે દશ જાય;
બાળા પણમાં મા મરે, તેને છ દશનાવા વાય.
કડવી હુજો લીંબડી, શીતળ તેની છાંય;
બંધુ હુજો અબોલણે, તોય પોતાનિ બાંય.

“ઠીકરામાં પડ્યું” પણ લોહી તપે ” છેલજરારને
મુવેલો ભેઇ ભાઇ ઠેબાનુ હૈયું ભરાઇ આવ્યું તે મૃગ
તમાસીને કહેવાલાગ્યો હે? ગોઝારા મામાએક નીચ
રાંડની ખાતરભાણેજની હત્યા કરી જેથી તું ગળત
કોઢમાં ગળીશ.

પુણ ગુસ્સામાં શરીરે ધ્રુજતા મૃગતમાસીએ

ઠેખાને કહ્યું કે “ તમે હીચકારાને મેં પરવશ કર્યા તેનો ખદસો બેવફા કરી વાળ્યો તમે નીચથી શુ સારા કામ થાય. ”

ઠેખો બોલ્યો “ મામા અહંકાર રાજા રાવણનો પણ રહ્યો નથી ભલે તમે પુનમના ચંદ્ર જેવા ચળકતા છો તો હમે પણ ખીજના તાંતણા જેવા છીએ માટે તમારે પાળીને પ્રાણ લેવા ધટે નહીં. ”
જીએ--

દોહરો.

જલન બોળે કાષ્ટકુ, કહો એ કહાંકી પ્રીત;
અપનો સીંચ્યો જનકે, સીંચે ઊનકું નીત.
સીંચ્યો તખ તરવર ભયો, કાટ્યો તખભયો ઝાઝ
શીર ઊનકું ડુબાયતો, જાય બકુંકી લાજ.

આવા દયા ભરેલા બોલ ઠેખાના સાંભળી મૃગતમાસી ઉપકાર સમય અને અણુ ધટીત કર્મ કર્યાના વીચારમાં પડી જવાથી જરા શાંતતાથી બોલ્યો “ ઠેખા કદી જરા નીરદોષ હશે, તોપણ અહીંયા કોઈને નહીં આવવા દેવાનો હુકમ છતાં રાજ આજ્ઞા તોડી તેથીજ તે સજાને પાત્ર થઈ ચુક્યો હતો એટલેજ આ બનાવ બન્યો છે

ઠેખાએ જવાબથી મામાને વધારે ‘નીશ્કંક’ કરવા સારૂ સમય સુચકતા વાપરી કહ્યું કે--

દોહરો.

ધરતી રાજા રામકી, વામે અટક કહાં;
જીસકે દીલમે ખટક રહી, સોહી અટક રહા.
રોણું જોણું ને વગોણું, પારકું પીખણું ને જગ-
જું દખણું ત્યાં સૌ એકકું થાય સારી નરતી વાત

વા લઈ જાય છે એમાં ખરાબ વાત વેલી રેલાય છે તેથી આમ અચાનક છેલજરારને મારવાની ખબર મામમાં થઈ અને કેરાકોટની વસ્તી હુલકી તળાવ કીનારે માણસની ઠઠ જમી.

આ વખતે રાણી યુમનાએ કુળ મર્યાદા અણ ગી મેલી ખરા અતઃકરણનો પ્રેમ દરશાવ્યો અને છેલજરારના માથાને ખોળામાં લઈ લીડલજન સોળાનાથના દેવલ સામે જેસી વીલાપ કરવાલાગી. સોરઠો.

અંતરની ગતી એક, ઈંધર જાણે આપણે;
આ જોઈ અંત વીવેક જરાર જીવે કેમ યુમના.
પીયર તણ પન્દેશ, આવી આશ અદકી વરી;
પણ તરછોડી બાળેવેશ શું જાણુ ? જોઈએ જરારે
ઉડણગઢમાં સ્નેહ, અણ મીટ ઉપજાવ્યો,
વળી અહીંના સુખમાં છેહ, દેવોષ્ટ નદુઃખ તણી.

(રાગ સીતાજીના મહીનાનો.)

તોડી બાળાપણની પ્રીત; પીયુજકા પરહરી;
વાલા વહાલી નહોતી હુ વાલ, વહાલા વાલી
શીદ કરી ટેક.
નિરધાર કરી કાં નાથ, જાઓ સોંપી જમને;
સેયકારી ભાસે બ્રહ્માંડ, તમવીના અમને-તોડી.
લાગે વસમે લેવો પ્રેરાગ, અલખ પંથ અટપટો.
મારું જોખન બાળેવેશ, આંતેસાહુ ખટરસો-તોડી.
સુઝે નહીં એથી સનમાર્ગ, અસાર સંસારમાં;
જાગી જણાવો ભેદ જીવન કંથ કીરતારમાં-તોડી.
સોરઠો.

કરમતણી કથાય; કથવી ફોની આગળે;

મરતાએ ન મળાય છવવું ઝેર જરવા વીના.

વીલાપથી વજ જેવા હૈયાવાળાનું હૈયું પણ
શોકાર્તથી લરજ્યા વીના રહેજ નહી એટલે કે આ
તળાવ કાઠના શોભા આપનાર વૃક્ષ વીગેરે સાધ-
નનો શોકથી શાંતતા ધારી રહ્યા હતા એવા સમય
માં આકાશ માર્ગે વૈમાનમાં બેસી દુનિયાની લીલા
જેવા નીસરેલા ઇશ્વર પાર્વતીજી કેરાકોટના આ
તળાવ તરફ થઇ જતાના દરમ્યાન આ રાણીનો
વીલાપ સાંભળતાં જગત જનુની ઉંમયાજીને
દયા આવી તેથી તે ભગવતીએ શ્રી મહાદેવજીને
રાણી યુમનાના કષ્ટ નીવારણ અર્થે પ્રાર્થના કરી
તેથી લીડભંજન ભોળાનાથ પ્રશન થયા એટલે
અહીંઆતો

દોહરો.

ઉજડ કેડા ફીર બસે, નીરધનીઆ ધન હોય;
ગયા જોખન નવ સાંપડે, મુવા ન જીવે કોઇ.

એથી ઉલટુ થઇ સાંજરાયની સહાયની દયા
થી પુણ્ય વૃષ્ટિ વરસી “ આકાશ વાણી થઇ ”

દોઢીયો.

અખંડ સૌભાગ્યરાણી, યુમનારે યુમના;

અને વળી નિર્ભય તારો જરાર. લો.

શત વંષેરે કૈલાસ, આવશેરે આવશે;

નોતમ લીલા માણી નરનાર, લો.

જીવે જરવોજી તારો જાણજેરે જાણજે.

શૈર

ફાઇ નહી હોતા, અદલા કે મંજુર હોતા હે;

બીગડી બન આતીહે, જખ ફજલે ખુદા હોતાહે.

“ જને રામ રાખેરે, તેને કોણ મારી શકે ”
જેમ કોઈ નીદ્રામાંથી જાગી ઉઠે તેમ છેલજરાર
બડાક બેઠો થયો આ બનાવ જોઈ તળાવના કીના
રા ઉપર ઉભેલા જનમંડળ રાણી યુમના અને
છેલજરારના પ્રેમને ધન્યવાદ દેતા એકી સાથે
બોલી ઉઠ્યા—

દોહરો.

બીકટ પંથહો પ્રેમકો, જાન્યો ગયો જગજીત;
જાન્યો પત માન્યો નાહુ. ભુલ્યો દાદુ ભીત:

સાવધ થએલા જરારને યુમના કહેવા લાગી કે
“ પ્રીતમ મેં તમારા નામની કોરી ગાગેર પુજી
ગોરી પુજન કર્યું તેનું ફળ મને મળ્યું લાગે છે અને
તેથી અંતઃકરણથી એમ શાક્ષી ભુત થાય છે કે
આપણી સનમુખપણ અદ્દશ ઉમાહર ઉભાછે મારે
તેની પ્રાર્થના કરીએ.

છેલજરારે રાણી યુમનાના બોલને દીલથી
સત્ય માની બને જણાવુંટણભેર થઈ મસ્તકનમાવી
ગીતી.

તારણતરણ મુખકરણ, અભરાભરભરણ ભય હરણ;
ઓં હરંહરહર ગીરજવર, નમીએ ચરણ.

આ સર્વ બનાવ જોતા ઉભેલા મૃગતમાસીને
પોતાના દુષકર્મનો પશ્ચાન્નાપ થઈ વૈરાગ ઉપજ્યો
એટલે જરાર યુમનાને કહેવા લાગ્યો કે “ આ
તમારા અડગ પ્રેમથી પ્રસન્ન છું તેથી મારે પેટ
પુત્ર નહીં હોવાથી આ કેરાનાટનું રાજ તમને
સોંપુછું તે રાજ્ય વૈભવ સાથે રૈયતની સંભાળ

રાખજો ” (રૈયતપ્રત્યે) અરે મારી મુજ પ્રજા શામ્ન
વાક્ય છે કે ‘પંચ ત્યાં પરમેશ્વર ’ માટે તમોસૌ
અહીંઆ આ વખતે એકઠા થએલા છો તેથી આ
મારા હાથથી થએલી ભાણેજ હતાનું પાશ્વિત
શું પુણ્ય કરવાથી નાસ થાય તેમ છે તે બતાવો ?

મૃગતમાસી રાજના પાશ્વિત કરવાના ઉમળ-
કા જોઈ માયાળુ પ્રજા એકી સાથ ખરા અંતરના
ઉભરાથી બોલી ઉઠી કે—

દોહરો.

૧ ૫ ૬ ૨ ૬ ૧૦ ૭
અન દાન જીતે મર્યો દુજો વર રામ;

૭ ૧૧ ૪ ૮ ૧૨

કાજ રાજ મહી સુર જને, હરઠોરપે મુઢરે કામ

પ્રજા વાક્યને માન ઈઈ પોતામાટે તળાવ કીના

રાખર સમીયાણામાં જે લગ્ન કીયા તૈયાર રાખેલ

હતી તે સામગ્રીથી જરાર બુમનાને હસ્તમેળાપ

મરગતમાસીએ કરી આપ્યો ઉપરાંત શહુશ્રવ્યડી

કરી બ્રહ્મ ભોજન કરાવી જરાર બુમનાને રાજ

દબદબાથી શહેર તરફ રવાના કરી પોતે સન્યાસ

ધારણ કરી અશ્રુતમસી હીમાલયે ગળવા ચાલ્યો.

દોહરા.

મળતા કીરતી પરમાથે, દાને કામ દહે;

દાદુ અનુભવ્યુ અંતરે રાખ્યે રાખ રહે.

—❧ સમાપ્ત. ❧—

—❧ તમામ જાતના પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું ❧—

મીલકિમનારાયણ પુસ્તકાલય ઈ. ખારગેટ ભાવનગર.

જાહેર ખબર.

આ તમે વળી પ્રેમ પુસ્તકાલયમાં નીચેના પુસ્તકો તૈયાર
 થો તે તમારા મિત્ર મંડળને ભલામણ કરે
 કરતાં હાલમાં દરેક પુસ્તકના ભા
 પણ ચોછા રાખવામાં આવેલ છે.

૧ શિરોમણી ભજન સંગ્રહ.

કિંમત છ આના.

પદમણીની વાર્તા.

કિંમત ચાર આના.

મારૂંની વાર્તા.

કિંમત ચાર આના

તે રામાયણ તદ્દન ગુજરાતી ટીકા
 રાત્રીમાં ખાસ અનુભવિ લેખક
 તમા છાપવી શરૂ થશે. સારા ગ્લેજ
 આવશે. પુસ્તકના આગાઉ આ
 પવામાં આવશે માટે પત્ર લખી

પાંચણ પુસ્તકાલય.

પરચેડા—ભાવનગર.

